

**ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИНДУСТРИАЛЕН БИЗНЕС“**

Мирослав Недков Манев

**ЕФЕКТИ ОТ ВНОСА НА ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В
ПРОИЗВОДСТВОТО НА АВТОМОБИЛНИ КОМПОНЕНТИ ВЪРХУ
БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление

3.8. Икономика, докторска програма „Индустриален бизнес“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

Доц. д-р Иван Йорданов Петров

НАУЧНО ЖУРИ:

1. проф. д-р Зоя Костова Младенова
2. доц. д-р Иван Йорданов Петров
3. проф. д-р Диана Антонова Антонова
4. проф. д-р Любчо Минчев Варамезов
5. доц. д-р Димитър Марчев Благоев

РЕЗЕРВНИ ЧЛЕНОВЕ:

1. доц.д-р Илиан Иванов Минков
2. доц. д-р Радко Асенов Радев

**Варна
2018**

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Индустириален бизнес“ при Икономически университет – Варна.

Автор: Мирослав Недков Манев
Заглавие: Ефекти от вноса на преки чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти върху българските предприятия
Тираж: 50 броя
Отпечатан в Печатна база на Русенския университет (УИЦ)

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	4
1. Актуалност на темата.....	4
2. Предмет и обект на изследването.....	5
3. Цели и задачи на дисертационния труд.....	5
4. Основна изследователска теза.....	6
5. Методология на изследването.....	6
6. Приети ограничения в обхвата на дисертационния труд.....	7
7. Структура на дисертационния труд.....	8
II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	9
ГЛАВА ПЪРВА. Теоретико-методологически аспекти на дефинирането на ефектите от преките чуждестранни инвестиции.....	9
ГЛАВА ВТОРА. Преките чуждестранни инвестиции в България и участието им в процеса на глобализация на световната автомобилна индустрия.....	18
ГЛАВА ТРЕТА. Модел и методически инструментариум за изследване на е фектите от вноса на преки чуждестранни инвестиции върху българските предприятия от група С 29.3.....	26
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. Оценка на ефектите от вноса на преки чуждестранни инвестиции и възможности за формиране на политика за максимизиране на ползите върху българските производители на автомобилни компоненти.....	33
III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	43
IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	44
ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ.....	44

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ), при засилващата се глобализация, са ключова движеща сила за световния икономическия растеж и развитие. Правителствата разглеждат привличането им като основен приоритет и мерило за успех. Освен чисто финансовите аспекти, чуждестранните инвеститори водят със себе си най-добри практики, както и управленски, организационни и технологични знания. В световен мащаб предприятията, обект на преки чуждестранни инвестиции, оказват значително влияние върху производителността на труда. За 2016 година те генерират заетост от 3%, произвеждат 11,1% от брутната добавена стойност и 33,33% от световния износ. Чрез осъществяването на пряка чуждестранна инвестиция възникват множество преки и косвени ефекти за приемащата страна чрез създадени работни места, по-високо заплащане, данъчни постъпления, реализиране на износ, пренос на технологии, капитал, копиране на добри практики от местните фирми и други.

Нуждата от изследване на преките чуждестранни инвестиции и ефектите върху икономиката на България е породена от значителното им навлизане през последните две десетилетия. Влиянието на ПЧИ преди всичко се предопределя от мащабите на присъствие на транснационални корпорации и техни филиали. Съотношението между запас от преки чуждестранни инвестиции в България и размера БВП за 2016 година е 84,1%. За сравнение средното равнище на този показател за страните от ОИСР е 43%, като от тях единствено Чили, Белгия, Ирландия, Швейцария, Нидерландия и Люксембург имат поинтернационализирани икономики. От тази гледна точка, степента на проникване на ПЧИ в България и потенциалът им за влияние върху местните предприятия са относително високи. Друга предпоставка е времето на реализирането им, тъй като много от положителните ефекти се реализират постепенно с течение на функционирането на филиалите на ТНК. От тази гледна точка, до 2008 година, включително, е осъществен основния дял (82,5%) от преки чуждестранни инвестиции в България.

Повечето страни се стремят по всякакъв начин да привличат преки чуждестранни инвестиции. Освен приписваните множество потенциални положителни ефекти, в световен мащаб се наблюдават и примери за негативно въздействие в определени сектори. Наблюдаваната двойственост на последиците от реализираните преки чуждестранни инвестиции изисква политиката към тях да се основава на много по-сериозни доводи от хипотетични предположения за значими позитиви от тяхното присъствие в дадена икономика. Тази по-сериозна основа е систематично изучаване на ефектите от тях. За страна като България, това е особено актуално, имайки предвид състезанието на отделните

правителства и политиката по привличане на преки чуждестранни инвестиции изобщо. От друга страна не се оповестява достатъчна статистическа информация за обхвата на чуждестранно присъствие в нашата икономика. Съставените политики за насърчаване на ПЧИ не се базират върху научни изследвания, а върху предположения и препратки от чужди страни.

При вземане на решение за чуждестранна инвестиция, инвеститорите гонят собствени корпоративни интереси, които често не съвпадат с интересите на приемащите икономики. Политиките на много страни по привличане и стимулиране на чуждестранни инвестиции трябва да отговарят на техните национални цели и приоритети. Ето защо е наложително да се установи влиянието им върху приемащите икономики. На тази база може да се разработи адекватна и целесъобразна икономическа политика, която да цели приобщаване на интересите на чуждестранния инвеститор с националните интереси, за да се мултиплицират положителните ефекти и да се ограничат отрицателните такива.

Изследването е фокусирано върху предприятията производители на автомобилни компоненти в България. Секторът се развива интензивно, особено като резултат от вноса на преки чуждестранни инвестиции в група С 29.3 през последните 10-15 години. За съжаление липсват достатъчно научни разработки и влиянието на ПЧИ не е обективно оценено. При прилагане на адекватни мерки спрямо вече навлезлите и новопривлечените инвеститори, може допълнително да се увеличат позитивите от присъствието на транснационалните корпорации в България.

2. Предмет и обект на изследването

Предмет на изследване в настоящия дисертационен труд са ефектите, които преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) оказват върху развитието на българските предприятия производители на автомобилни компоненти и техните контрагенти.

Обект на изследване са осъществените преки чуждестранни инвестиции във всички функциониращи производствени предприятия с чуждестранна собственост в Република България, с основна икономическа дейност по КИД – 2008 от група С 29.3 „Производство на части и принадлежности за автомобили“.

3. Цели и задачи на дисертационния труд

Основната цел на дисертационния труд е изследване и оценка на преките и косвените ефекти от вноса на преки чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти, както и извеждане на насоки за формиране на надеждна и ефективна политика за максимизиране ползите от ПЧИ.

Постигането на поставената цел предполага решаването на следните **основни научни задачи**:

- На основата на теоретичен анализ да се разкрият особеностите на преките чуждестранни инвестиции и ефектите, които пораждат;
- Да се идентифицират основните мотиви и форми за осъществяването им;
- Да се разработи модел и инструментариум и на тяхна основа да се направи анализ на ПЧИ в България общо и в контекста на глобализацията на автомобилостроенето;
- Да се разработи специфичен инструментариум за изследване на ефектите върху предприятията производители на автомобилни компоненти;
- На база разработения инструментариум и събраните първични и вторични данни да се направи анализ и оценка на ефектите от ПЧИ;
- Да се очертаят насоки за формиране на надеждна и ефективна политика за максимизиране на ползите от преките чуждестранни инвестиции.

4. Основна изследователска теза и подтези

Основната теза на дисертационния труд е, че влиянието на преките чуждестранни инвестиции върху българските предприятия може да бъде обективно измерено и оценено чрез разкриване на преките и косвените ефекти, произтичащи от дейността на предприятията с чуждестранна собственост в група С 29.3. На тази основа могат да бъдат разработени съответните политики за максимизиране на ползите от вноса на преки чуждестранни инвестиции. Към така формулираната теза могат да се обособят следните подтези:

- Преките чуждестранни инвестиции влияят върху приемащата икономика чрез съвкупност преки и косвени ефекти, които, в зависимост от каналите за въздействие, могат да имат положителни и отрицателни проявления;
- Политиките за насърчаване на преките чуждестранни инвестиции в България не се базират на обективни научни изследвания за влиянието им върху българската икономика и това ги прави недостатъчно целенасочени и обосновани;
- На база резултатите от цялостната оценка на преките и косвените ефекти от ПЧИ може да се формира политика за максимизиране на ползите от съществуващите и новопривлечените чуждестранни инвестиции в страната;
- При създаване на подходящи условия за развитие на автомобилния бранш и насърчаване на инвестициите, биха се създали възможности за извличане на значително по-благоприятни ефекти към българските предприятия.

5. Методология на изследването

В процеса на провеждане на научното изследване са приложени научни методи като индукцията, дедукцията и сравнителният анализ. Използвани са статистически методи, включително специализиран софтуер за обработка на получените данни, лични

срещи и интервюта с представители на чуждестранните инвеститори, специално разработени и извършени във връзка с изследването анкети, наблюдение на изследваните обекти и др.

Изследването се базира на информация от счетоводните отчети на предприятията от група С 29.3. За оценяване на спецификите за профила на чуждестранните инвеститори в бранша и равнищата на косвени ефекти към местни фирми е използвано анкетно проучване. Емпиричната част на докторската дисертация е финансирана благодарение на проект за научно изследване № НПД – 148 за сметка на целева субсидия от Държавния бюджет.

Използвани са теоретичните изследвания на редица чуждестранни и български автори, коректно посочени в текста и в приложената библиографска справка.

6. Приети ограничения в обхвата на дисертационния труд

6.1) Избраният обхват на изследване, а именно предприятията от група С 29.3 „Производство на части и принадлежности за автомобили” по КИД – 2008, не изчерпва всички съществуващи производители на автомобилни компоненти и екипировка в България. Съществуват и други предприятия с частично сходна дейност, които формално се отчитат към други групи и сектори според КИД – 2008 и по тази причина не са включени в обекта на изследване.

6.2) Фокусът на изследването на косвените ефекти е само към пряко свързаните фирми, без значение от вида на тяхната собственост. Теоретично са възможни ефекти и върху други несвързани предприятия в българската икономика, които обаче трудно могат да бъдат проследени и съответно измерени.

6.3) Изследват се само ефектите, реализирани на равнище предприятия, като е пренебрегнато влиянието към българските институции, други видове организации и обществото като цяло.

6.4) Емпиричното проучване на преките ефекти е ограничено в период от 2008 до 2014 година. Предходни периоди са неудачни, доколкото утвърдената Класификация на икономическите дейности (КИД - 2008) променя обхвата на предприятията в изследваната сфера и прави несъпоставима информацията на база предходните класификации. Тъй като проучването се основава на платена чрез финансиране по НПД №148 допълнителна статистическа информация от НСИ, то е ограничено до 2014 г., периода до който са предоставени данни.

6.5) Заедно с това, в дисертационния труд фигурират данни и от други източници като БНБ, УНКТАД, Международната организация на производителите на моторни превозни средства, както и официално и публично оповестявана информация от НСИ.

Доколкото тези данни са със свободен достъп, водещ е стремежа към представяне на най-актуалната налична информация и по-дълъг диапазон от време, където това е възможно и удачно. Затова в дисертационния труд могат да бъдат идентифицирани данни с периоди като 1999-2016, 2005-2016, 2007-2016, 2008-2016 и др.

7. Структура на дисертационния труд

Трудът е структуриран в увод, четири глави и заключение в общ обем от 248 страници, от които 2 страници съдържание, 220 страници изложение, 8 страници използвана литература и 18 страници приложения.

Увод

Глава първа. Теоретико-методологически аспекти на дефинирането на ефектите от преките чуждестранни инвестиции

- 1.1. Дефиниране и измерване на преките чуждестранни инвестиции
 - 1.1.1. Основни теории, същност и дефиниране
 - 1.1.2. Подходи за статистическо дефиниране на ПЧИ
- 1.2. Форми и мотиви за осъществяване на преки чуждестранни инвестиции
- 1.3. Влияние на преките чуждестранни инвестиции върху приемащите икономики
 - 1.3.1. Класификация на различните видове ефекти, оказващи влияние върху приемащите страни
 - 1.3.2. Преки ефекти
 - 1.3.3. Косвени ефекти

Глава втора. Анализ и оценка на преките чуждестранни инвестиции в България в контекста на глобализацията на автомобилната индустрия

- 2.1. Модел и методически инструментариум за обща оценка на преките чуждестранни инвестиции в България и участието им в процеса на глобализация на световната автомобилна индустрия
- 2.2. Преките чуждестранни инвестиции в българската икономика
- 2.3. Особености и връзки в световната автомобилна индустрия
 - 2.3.1. Обща картина на автомобилната индустрия
 - 2.3.2. Мотиви за износ на преки чуждестранни инвестиции в автомобилния бранш
 - 2.3.3. Организация на задграничното производство
 - 2.3.4. Формирани връзки и ефекти към местната икономика
- 2.4. Автомобилостроенето в България и вноса на преки чуждестранни инвестиции

Глава трета. Модел и методически инструментариум за изследване на ефектите от вноса на преки чуждестранни инвестиции върху българските предприятия от група С 29.3

3.1. Методически инструментариум на предходни научни изследвания за наличието на ефекти в световната и българската практика

3.2. Концептуален модел и подходи при разработване на комплексен методически инструментариум

3.3. Методика за анализ и оценка на преките ефекти

3.4. Методика за анализ и оценка на косвените ефекти

Глава четвърта. Оценка на ефектите от вноса на преки чуждестранни инвестиции и възможности за формиране на политика за максимизиране на ползите върху българските производители на автомобилни компоненти

4.1. Резултати от емпирично изследване на ефектите на преките чуждестранни инвестиции върху българските производители на автомобилни компоненти

4.1.1. Преки ефекти

4.1.2. Хоризонтални косвени ефекти

4.1.3. Вертикални косвени ефекти

4.2. Насоки за формиране на ефективна политика за максимизиране ползите от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти

Заклучение

Използвана литература

Приложения

II. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава първа

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ДЕФИНИРАНЕТО НА ЕФЕКТИТЕ ОТ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ

В параграф 1.1 са изяснени основните теории, същността, особеностите и подходите за статистическо дефиниране на преките чуждестранни инвестиции. Задълбоченото проучване на научните разработки в сферата разкрива съществуването на множество различия, свързани с всички разгледани аспекти. На база проведеното теоретично изследване са изведени най-важните констатации.

Еклектичната теория е господстващата теоретична рамка за преките чуждестранни инвестиции в нашето съвремие. Свързва специфичните фирмени предимства с интернализационната теория, като добавя и локализационно измерение към тях. Еклектичната парадигма твърди, че фирмата ще инвестира в чужбина, когато са налице и трите компонента. Първо, компанията трябва да притежава специфични фирмени активи, които са достъпни

само за нея. Второ, трябва да има някакво предимство на конкретната локация, което да даде мотив за осъществяване на пряка чуждестранна инвестиция, а не просто износ. И трето, тези фактори трябва да бъдат интернализирани вътре в компанията, вместо използване на неакционерни форми на експанзия.

В най-общ план, с понятието преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) се определят инвестициите, направени в една страна от външни субекти. За да се изясни обаче същността им, следва да се направи задълбочен теоретичен анализ на използваните в световната практика дефиниции. Съществува значително многообразие от дефиниции на понятието „пряка чуждестранна инвестиция“, които частично се припокриват и в същото време взаимно се допълват. Общото във възгледите на отделните автори е възможността за „контрол“ върху управленските политики и решения – това е отличителният белег на преките инвестиции в *сравнение* с другите форми на международно инвестиране. Забелязват се различни гледни точки в интерпретирането и фокусът на понятието. На тази база може да обособим най-известните дефиниции в следните направления (виж фиг. 1):

Фиг.1. Основни направления на дефинициите за ПЧИ

Въпреки разграничените направления и разгледаните определения за преките чуждестранни инвестиции, съществува дефиниция¹ официално приета от основните международни и национални институции, занимаващи се с отчитането и изследването им. По тази причина дисертационния труд е базиран на официалната позиция, а именно: *пряка чуждестранна инвестиция е международна инвестиция, направена за придобиване на дълготраен интерес в предприятия, работещи извън икономиката на инвеститора. Целта на инвеститора е да придобие ефективен глас в управлението на чуждестранния фи-*

¹ Официално приета дефиниция според ОИСР, ООН, УНКТАД, МВФ и други национални и международни институции, базирана на: МВФ. Ръководството по платежен баланс. 6-то издание, 2008; ОИСР. Ръководни дефиниции за преки чуждестранни инвестиции. 4-то издание, 2008

лиал. Като критерий за дълготраен интерес и възможност за упражняване на ефективен глас в управлението, е възприет принципът, че придобиването на 10% или повече от правото на глас при управление на инвестиционното предприятие се счита за необходимо условие да се отчете като пряка чуждестранна инвестиция. Тя включва както първоначалната транзакция, чрез която се установява отношението между прекия инвеститор и прякото инвестиционно предприятие, така и всички последващи транзакции между тях, които могат да бъдат както в посока увеличение, така и в посока намаление.

На база на направения теоретичен анализ на дефинициите за преките чуждестранни инвестиции са изведени следните характерни техни черти:

- техен отличителен белег е наличието на контрол и контролиращ интерес върху управленските политики и решения, като минимум 10% от правото на глас се считат за официално признат международен стандарт за ефективен глас в управлението;
- включват пренос на пакет от ресурси като технологии, мениджърски, организационни, предприемачески практики/ноу хау, а не само трансфер на финансов капитал;
- характеризират се с дълготраен интерес към приемащата икономика, свързан с изграждането и поддържането на производствени мощности, търговски, добивни и маркетингови предприятия, създаване на нови работни места и по-висок доход за служителите си;
- реализиране на разнообразен набор от преки и косвени ефекти, както към приемащата икономика, така и към страната на инвеститора;
- основна движеща сила за осъществяването им е повишаване ефективността и конкурентоспособността на цялата корпоративна група;
- извършват се главно и основно от юридически лица, които чрез инвестицията си се превръщат в транснационални корпорации, но могат да се извършват и от физически лица;
- инвеститорият определя производствената, инвестиционна, иновационна, търговската и финансовата политика на предприятието, обект на ПЧИ.

Основният методологически проблем за статистическото дефиниране и разграничаване на преките и портфейлните инвестиции е определяне на разграничителния дял от придобиваното предприятие. Налице е значително разминаване между редица нормативни документи и тълкуването на теорията за ПЧИ относно възможностите за управленски контрол. Следователно, за по-добро разбиране на ефектите от чуждестранните инвестиции, както и за статистически цели, се предлага информацията за техните потоци да се разделя на следните три равнища: до 20%, които са еквивалентни по характер

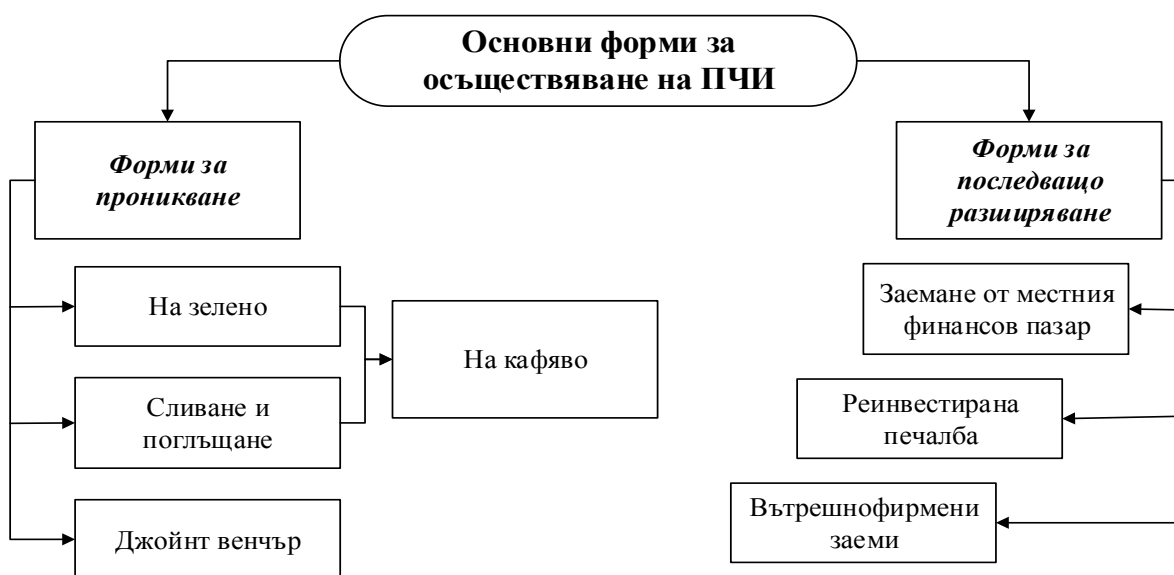
на портфейлните инвестиции; над 20% до 50%, които имат значителен потенциал за вземане на управленски решения; над 50%, които са достатъчни за упражняване на контрол.

Параграф 1.2 е посветен на разнообразието от организационни форми и мотиви за осъществяване на преки чуждестранни инвестиции.

Различните организационни форми за първоначално осъществяване на ПЧИ имат своите позитивни и негативни страни както за приемащата, така и за изпращащата страна. Освен първоначалното навлизане на корпорацията, всички следващи входящи и изходящи капиталови потоци между чуждестранния инвеститор и задграничния му филиал се отчитат като ПЧИ. В зависимост от тяхната посока на движение те се отчитат с положителен или отрицателен знак в платежния баланс на страните участници в този процес.

На фона на прегледаните различни мнения в научната литература се забелязва голямо разнообразие от форми, които преките чуждестранни инвестиции възприемат. Удачно е тяхното прецизиране чрез обособяването на следните две групи (виж фигура 2) – организационни форми за проникване (сливания и поглъщания, инвестиции „на зелено”, „на кафяво” и джойнт венчъри) и форми за последващо разширяване (реинвестирана печалба, вътрешнофирмени заеми и заемане на средства от местния финансов пазар).

Първите са различните форми за проникване пред даден чуждестранен инвеститор, който интернационализира дейността си чрез осъществяване на ПЧИ. Последващи са всички канали, по които могат да бъдат увеличени/намалени съответните потоци от преки чуждестранни инвестиции в по-нататъшното развитие на предприятието.

Фиг. 2. Организационни форми за проникване и последващо разширяване на филиалите на ТНК

Основен мотив за всяка бизнес единица в дългосрочен период е да генерира

печалба. Пречупено през призмата на теорията за преките чуждестранни инвестиции, това твърдение ни дава само обща представа и не разкрива голямото разнообразие от причини, които подтикват транснационалните корпорации да разширяват дейността си в чужбина. Класифициране на мотивите за осъществяване на ПЧИ е наложително поради факта, че от тях произтичат много и различни ефекти към приемащата инвестицията страна. Поради огромното многообразие от възможни сценарии, мненията на отделните автори се различават значително.

На база на представените мнения се счита, че по-пълно и всеобхватно е разглеждането им според стратегическите мотиви за реализация на принудителни „Pull“ и проактивни „Push“ (виж таблица 1). Поради голямото разнообразие от конкретни мотиви, които могат да стоят зад една чуждестранна инвестиция, са посочени само най-основните. В действителност инвеститора може да бъде едновременно повлиян от множество такива както от едната, така и от другата група мотиви.

Таблица 1
„Pull“ и „Push“ мотиви за осъществяване на ПЧИ

<i>„Pull“ мотиви</i>	<i>„Push“ мотиви</i>
<i>Тежко данъчно бреме</i>	<i>Наличие на евтина и мотивирана работна ръка</i>
<i>Следване на ключов клиент или доставчик</i>	<i>Достъп до нови или разширяване на съществуващи пазари</i>
<i>Следване на основен конкурент</i>	<i>Навлизане на местните пазари на ключови конкуренти</i>
<i>Достъп до качествени ресурси</i>	<i>Придобиване на стратегически активи</i>
<i>Високи екологични норми</i>	<i>Наличие на стимули за инвестиране в чуждестранна дестинация</i>
<i>Наличие на търговски бариери</i>	<i>Достигане на зрялост на фирмата</i>
	<i>Стремеж към ефективност</i>

„Pull“ (принудителни) мотиви – при тези случаи съответната компания е по някакъв начин принудена да интернационализира дейността си чрез реализиране на преки чуждестранни инвестиции. Те биват наложени от пазара и представляват вид отбранителна стратегия на фирмата. „Push“ (проактивни) мотиви - този вид мотиви за реализиране на стратегии за интернационализация чрез осъществяване на преки инвестиции са израз на стремежа на фирмата за целенасочено търсене на възможности за развитие. Може да се счита, че тук водещи са мотивите, които се основават на специфичните предимства на фирмата и потенциалните възможности, които ѝ предоставя средата. Осъществяването на такъв род инвестиции е израз на по-агресивен и проактивен стил на управление.

В **параграф 1.3** е разгледано влиянието на преките чуждестранни инвестиции върху приемащите ги икономики чрез теоретичен анализ на множеството видове ефекти,

които се проявяват. В световната литература термина ефекти се е наложил като начин на изразяване, когато става въпрос за влияние/последци от вноса на ПЧИ. Фундаменталното определение за ефект, в тесен смисъл, бива отъждествявано с резултат, следствие и/или последица от действия. В настоящия дисертационен труд ефектите биват разглеждани в по-широк смисъл, като се приема световния опит в разглеждането им. От тази гледна точка, не се разглеждат само резултати от дадени действия, но е направен опит да се обхване цялостното влияние и въздействие от осъществените преки чуждестранни инвестиции.

Съществуващите потенциални ефекти от преките чуждестранни инвестиции се характеризират с голям набор от проявления, които в зависимост от времевият хоризонт, сектора, мотивите или формите на осъществяване могат да имат съвкупен положителен, незначителен или негативен оттенък. Отделните автори разглеждат различни аспекти от влиянието на преките чуждестранни инвестиции върху приемащите страни. Затова е удачно да се класифицират (виж табл. 2) ефектите в зависимост от различните критерии, прилагани за разглеждането им.

Таблица 2

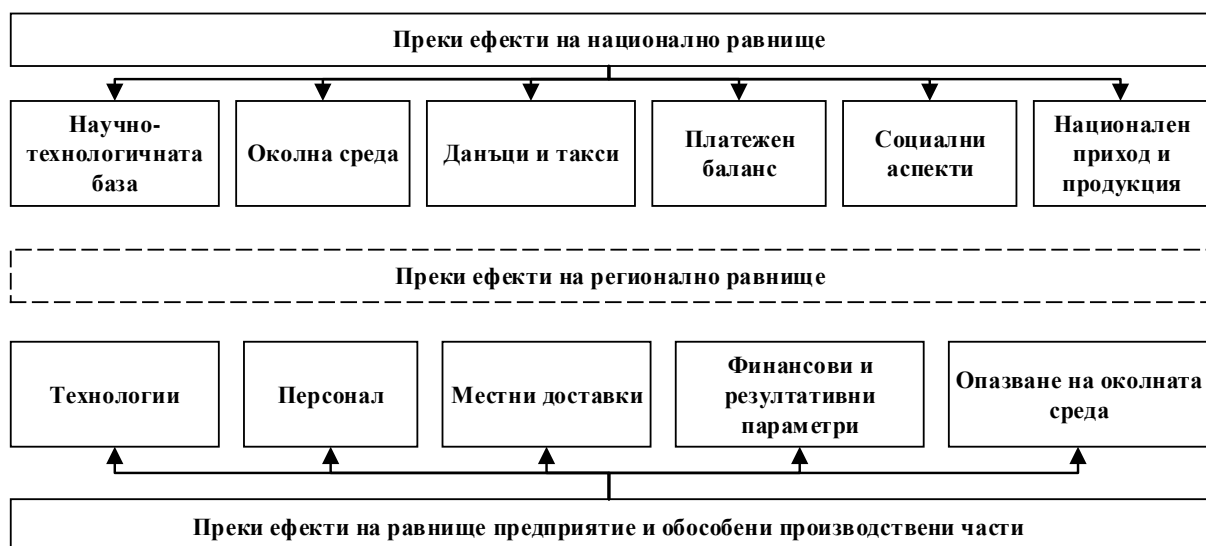
Класификация на различните видове ефекти, оказващи влияние върху приемащите страни

Критерии	Видове ефекти
Според начина им на въздействие спрямо приемащата икономика	<i>Преки (директни) и косвени (индиректни, спилоувър) ефекти</i>
Според времевият хоризонт	<i>Ефект в дългосрочен и краткосрочен аспект</i>
Според типа на връзките	<i>Хоризонтални и вертикални ефекти</i>
Според посоката на ефекта	<i>Позитивни и негативни ефекти</i>
Според равнището на проявление	<i>Макроикономически и микроикономически</i>
Според влиянието им върху местните конкуренти	<i>Ефект на привличане и на изтласкване</i>

Цялостното влияние на преките чуждестранни инвестиции върху местните предприятия може най-точно да бъде измерено чрез реализираните преки и косвени ефекти.

Преките (директни) ефекти върху приемащата страна възникват първоначално при трансфера на входящата инвестиция и с течение на времето чрез оперативната дейност на предприятието с чуждестранно участие. Те произлизат от комбинирането на финансов капитал, производствени технологии, НИРД, управленски, организационни и маркетинг практики, умения и предприемачество. На фона на разгледаните класификации на други автори, се наблюдават известни различия в обхвата и фокуса на аспектите, определящи прекия ефект от ПЧИ. Много от тях комбинират в класификациите си преки и косвени ефекти, както и показатели на микро и макро ниво. Затова е удачно разглеждането на преките ефекти в зависимост от равнището им на проявление (виж фиг. 3) – на нацио-

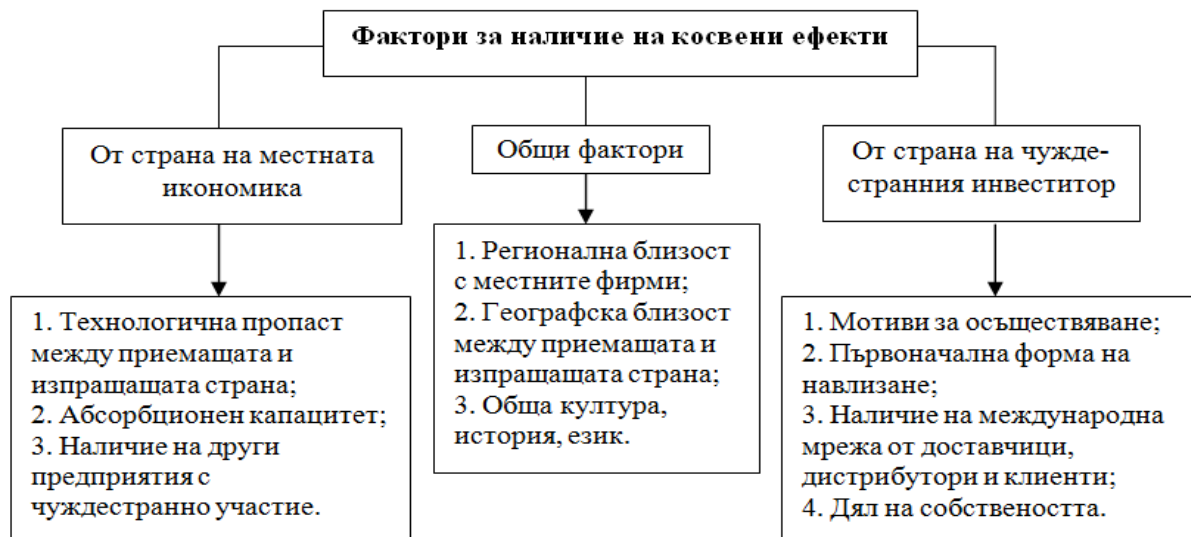
нално (макро) ниво и на ниво предприятие и обособени производствени части (микро ниво).

Фиг. 3. Преки ефекти от ПЧИ според равнището им на проявление

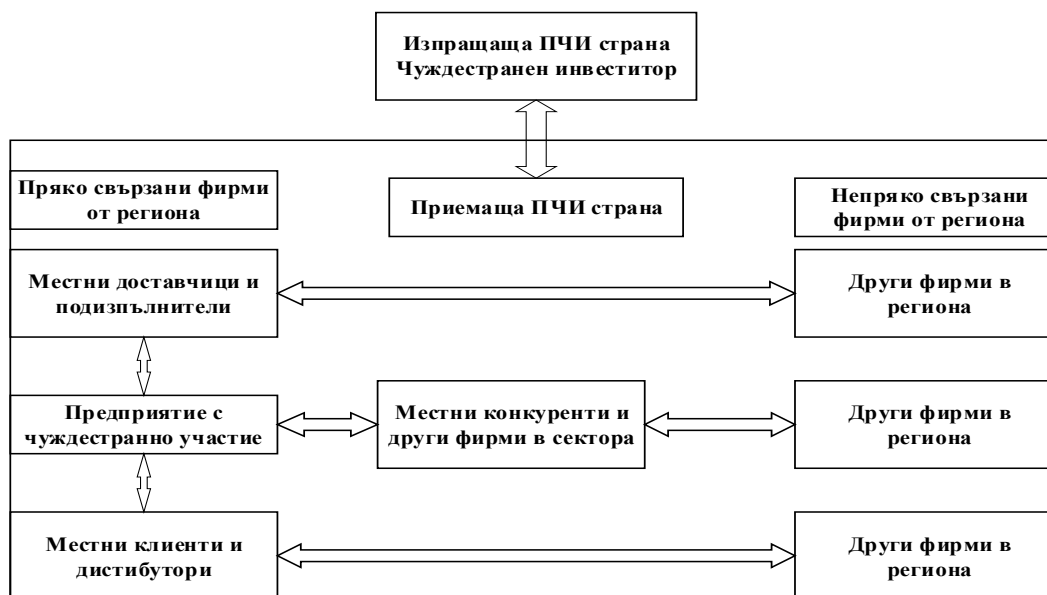
Водещи причини за стремежа на отделните страни да привличат преки чуждестранни инвестиции са значителния потенциал за създаване на нови работни места, навлизане на непознати модерни технологии и чуждестранни знания. Научната литература предполага, че транснационалната корпорация генерира и трансферира подобни позитиви към своите задгранични филиали. Предприятията от местната икономика не получават директни ползи от ефективността на чуждестранния филиал, от умелото предприемачество или производствения ноу-хау. Преносът на технологии, знания, съвременните мениджърски и организационни практики могат да бъдат абсорбирани от местната икономика чрез преките и косвени връзки, които възникват с предприятията с чуждестранно участие. Тези взаимоотношения са потенциален канал за възникване на косвени ефекти.

Към момента няма подходяща обобщаваща класификация на факторите, определящи възникването на положителни косвени ефекти. Удачно е обединяване на отделните мнения, представени в три групи (виж фигура 4): от страна на местната икономика; от страна на чуждестранният инвеститор и общи. На този етап трябва да се направи уточнението, че отделните фактори и групи фактори не влияят по еднакъв начин върху формирането на значителни косвени ефекти от ПЧИ. Основна предпоставка е наличието на секторна диференцираност – изброените фактори имат различна тежест в зависимост от конкретния сектор.

Фиг. 4. Фактори, определящи възникването на положителни косвени ефекти

Според типа на връзките, които предприятията с чуждестранно участие осъществяват, се разграничават вътрешносекторни хоризонтални косвени ефекти с местни конкуренти и други фирми в сектора и междусекторни вертикални косвени ефекти с доставчици, дистрибутори и клиенти.

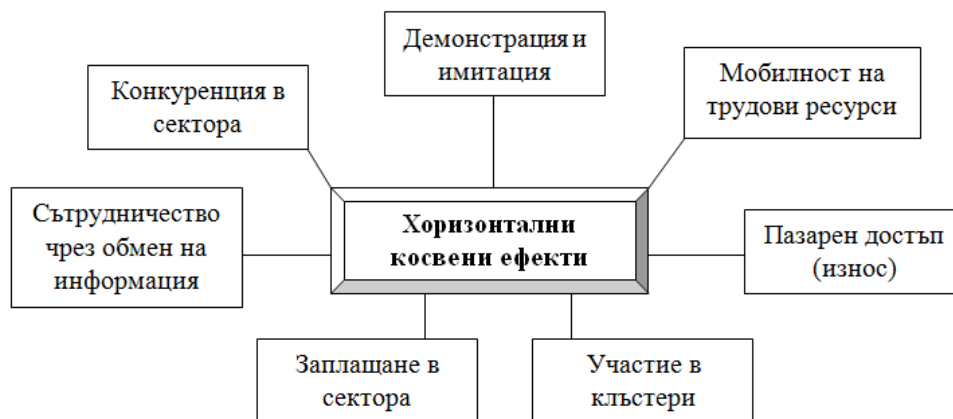

Фиг. 5. Възможни връзки за формиране на хоризонтални и вертикални косвени ефекти

Налице е разнообразие от гледни точки, както и разминавания на отделните автори по обхвата, видовете и значението на косвените ефекти. Удачно е да бъдат обогатени съществуващите класификации според типа на формираните връзки с местните фирми.

Трябва да се направи уточнението, че за разлика от преките ефекти, които възникват директно, то косвените се проявяват малко по-различно. Те са с потенциален характер – съществуват множество възможности за тяхното проявление, но не всички се реализират. За да бъдат изяснени начините, по които възникват косвените ефекти, трябва да се разкрият каналите за проявлението им.

В научната литература се забелязват определени различия в мненията на отделните автори относно потенциалните канали за пренос на хоризонтални косвени ефекти. На база теоретичния анализ е направен опит да се обобщи и обогати класификацията на хоризонталните косвени ефекти и каналите, по които могат да възникнат (виж фиг. 6). Необходимо е да се формулира и допълнителен канал – сътрудничество между конкуренти, чрез съзнателен обмен на информация.

Фиг. 6. Възможни канали за формиране на хоризонтални косвени ефекти

Мнозинството автори считат вертикалните косвени ефекти за базирани на много по-обективна обосновка от тези по хоризонтала. Съществуващите класификации на вертикалните косвени ефекти наблягат основно на влиянието, което оказва чуждестранният инвеститор върху местните доставчици на суровини и услуги. Вертикалните косвени ефекти „напред“ биват значително подценени. За повечето автори обаче, косвените ефекти напред „са подобни“ на тези към доставчиците. Тъй като в специализираната литература тези ефекти са недостатъчно разгледани, е направено тяхното по-детайлно изложение и систематизация. За целите на дисертационния труд се възприема, че влиянието към дистрибутори и клиенти значително се различава, затова ефектите към тях са разгледани поотделно (виж фиг. 7).

Фиг. 7. Вертикални косвени ефекти според типа на връзката

Предлага се разглеждането на общи вертикални косвени ефекти към всички местни партньори на предприятието с чуждестранно участие и специфични по веригата към местните доставчици, дистрибутори и клиенти. Характерно за тези връзки е, че се задълбочават с времето. От друга страна засилените връзки с местната икономика обвързват предприятието с чуждестранно участие, което прави инвестицията много по-устойчива и предотвратява евентуално ѝ изтегляне. Чрез оказаното влияние, потърпевшите местни предприятия могат цялостно да подобрят начина си на работа, което да се отрази в операциите им към всички техни бизнес партньори в национален и международен аспект.

Глава втора

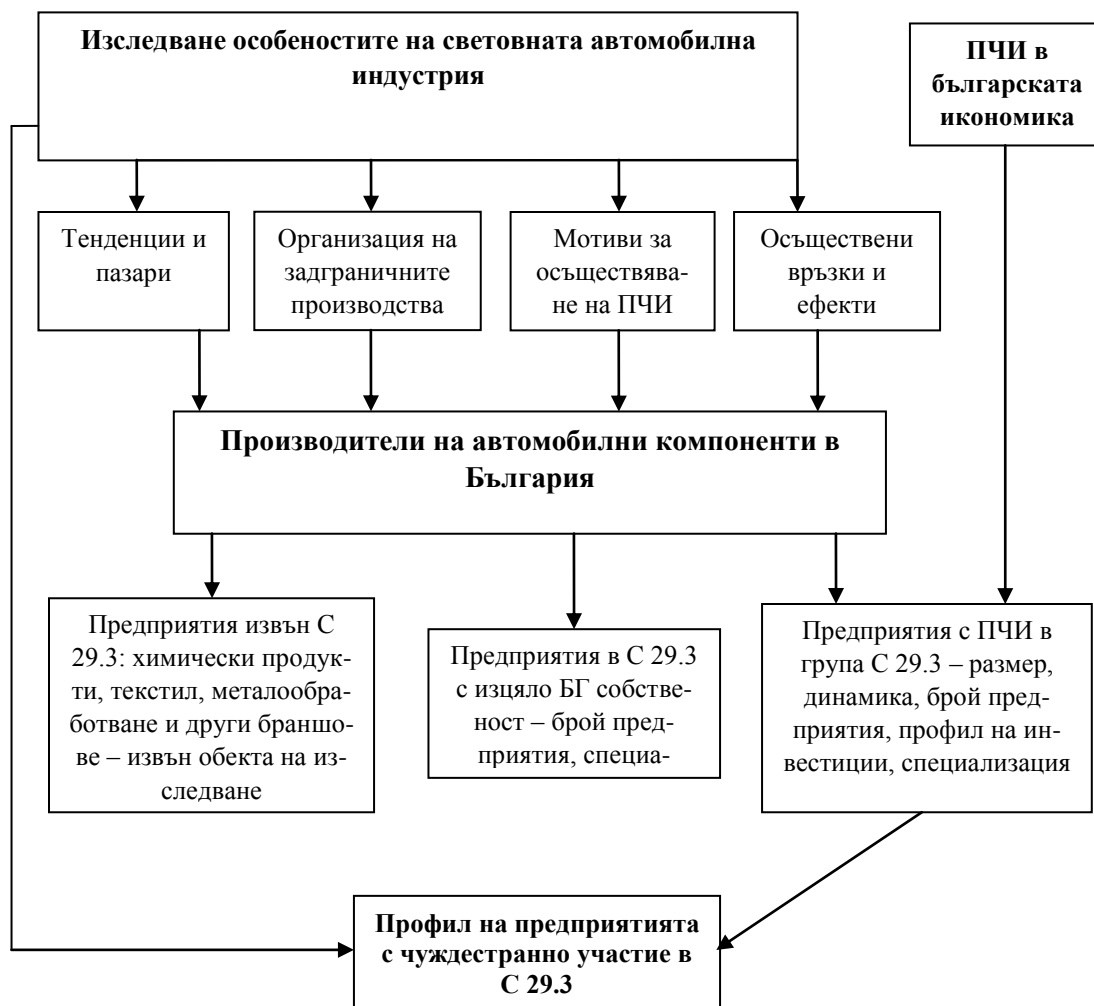
АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА НА АВТОМОБИЛНАТА ИНДУСТРИЯ

В параграф 2.1 са представени модел и методически инструментариум за обща оценка на преките чуждестранни инвестиции в България и участието им в процеса на глобализация на световната автомобилна индустрия. Нуждата от изследване на преките чуждестранни инвестиции и ефектите върху икономиката на България е породена от значителното им навлизане през последните две десетилетия. Влиянието на ПЧИ преди всичко се предопределя от мащабите на присъствие на транснационални корпорации и техни филиали.

В литературата не може да бъде изведен цялостен модел за оценка на преките чуждестранни инвестиции в България и участието им в процеса на глобализация на световната автомобилна индустрия. На основата на направения теоретичен анализ в първа глава и допълнителни проучвания тук е направен авторски опит за извеждане на такъв,

съчетаващ утвърдените практики в измерването на ПЧИ и някои специфични изследователски инструменти.

След като се осъществи анализ и оценка на ПЧИ в България, изследването следва да се насочи към връзката между преките чуждестранни инвестиции, производството на автомобилни компоненти в България и организацията на световната автомобилна индустрия, представена чрез модела във фигура 8.

Фиг. 8. Модел за оценка на ПЧИ в България и участието им в процеса на глобализация на световната автомобилна индустрия

Всички разгледани научни разработки ясно посочват, че отрасъл автомобилостроене съдържа два основни вида дейности, а именно производство на възли, части и детайли и тяхното сглобяване. Предприятията, които осъществяват подобни дейности работят в много тясно сътрудничество и често са част от една корпоративна

група. Важността от разглеждане на особеностите и връзките в автомобилната индустрия изхожда от крайния резултат на дисертационния труд – извеждане на насоки за максимизиране на ефектите от ПЧИ. Основен канал за това е задълбочаване на връзките между предприятията с чуждестранно участие и местните български фирми (включително местни доставчици, клиенти и дистрибутори). За тази цел е необходимо разглеждане на цялостните връзки, изградени между производителите на автомобилни компоненти, техните доставчици по веригата на добавена стойност и техните клиенти – производителите на крайния продукт. Друга основна група насоки, чрез която се достига до максимизиране на ефектите, е привличане на нови инвестиции в българското автомобилостроене, като подходът отново обхваща по-широк кръг от свързани дейности, който излизат извън обхвата на група С 29.3. Съответно таргетиране на ПЧИ в този бранш предполага усилия към всички свързани производства и услуги, което да генерира ефект на „снежната топка“.

Обърнат е фокус върху изградените връзки и произтичащите ефекти в практиките на автомобилните ТНК за да бъде предложена методика, базирана на особеностите на автомобилния бранш. Предприятията с чуждестранно участие от група С 29.3 представляват основно филиали на големи транснационални корпорации, реализирали инвестиции в България. По този начин те биват включени в глобализираната автомобилна индустрия, координирайки производствените си дейности с множество други чуждестранно базирани компании. От тази гледна точка световните практики в автомобилостроенето биват директно приложени в българската икономика. За да бъдат разкрити и измерени ефектите от ПЧИ в група С 29.3, е нужно да се разгледат практиките и особеностите на световните автомобилни производители, приложени и в българската икономика.

Въпреки нарастващото значение на вноса на ПЧИ и производството на автомобилни компоненти в България, НСИ и БНБ представят сравнително ограничен обем от статистически данни по въпросните тематик. Липсват каквито и да е данни за дела на предприятията с чуждестранно участие в изготвяните статистически бази данни, което представлява сериозно ограничение в измерването на ефектите и определяне на значението на преките чуждестранни инвестиции в България. Затова за целите на дисертационния труд е приложен друг подход – чрез анкетно проучване да се характеризират предприятията с чуждестранно участие, а в глава 4 да бъдат анализирани данни от годишните финансови отчети на предприятията в бранша разделени по признак българска и чуждестранна собственост.

В параграф 2.2. са представени анализ и оценка на преките чуждестранни инвестиции в българската икономика. На тази база могат да бъдат изведени следните изводи:

➤ Входящият запас на ПЧИ към 2016 година възлиза на 39,8 милиарда евро. Като съпоставка към същата година натрупаната сума на изходящите инвестиции от България в чужбина възлиза на „скромните“ 2,2 милиарда евро. Несъмнено българската икономика е голям нетен вносител на чуждестранни капитали, което е една от основните предпоставки за тяхното по-задълбочено изследване;

➤ От 2010 година насам, равнищата на входящите потоци от ПЧИ се закотвят на сравнително незадоволителни равнища и не успяват да възстановят предкризисните си стойности. Средногодишната сума на привлечените инвестиции за периода 2010-2016 година е 1361,85 млн. евро;

➤ Делът на реинвестирана печалба от общите нетни потоци преки чуждестранни инвестиции за последните 15 години е 6,23%. Подобно равнище е ниско, имайки предвид значителният им потенциал за разширяване на производствения капацитет и увеличаване на положителния ефект за българската икономика;

➤ Секторната насоченост на ПЧИ в българската икономика се характеризира със значителна неравномерност в своето разпределение. Най-голям запас от натрупани инвестиции към 2016 година се заемат от секторите недвижими имоти (6997,4 млн. евро), финанси (6842,5 млн. евро), преработваща промишленост (6785,7 млн. евро) и търговия (4704,1 млн. евро), в които се привличат 63,62% от общия запас на чуждестранни инвестиции;

➤ Регионалното разпределение на преките чуждестранни инвестиции в България също е с висока степен на неравномерност. Петте най-атрактивни области за инвестиране София град и област, Варна, Пловдив и Бургас, привличат 79,91% от общия запас на ПЧИ в страната;

➤ Запасът на натрупаните преки чуждестранни инвестиции в група С 29.3 е с нарастващи стойности за периода 2008-2014 година, което се подвърждава от увеличения с 44,44% брой предприятия с чуждестранно участие. Финансовото измерение на инвестициите в бранша обаче е още по-интензивно, тъй като е реализиран относителен прираст на ПЧИ от 311% към базовата 2008 година;

В параграф 2.3 са представени специфичните особености и връзки в световната автомобилна индустрия. Изследване на световните практики в автомобилния бранш дава добра отправна точка за формиране на методика за изследване на ефектите в България, за изграждането на редица очаквания и работни хипотези.

Глобалното реструктуриране на автомобилния бранш се дължи на редица фактори, които обуславят значителните темпове на динамика в производствените и инвестиционни процеси:

1) Световната икономическа криза дава своето значително отражение върху производството на автомобили и техните компоненти. В сравнение с 2007 година, пазарите на

нови автомобили се свиват съответно с 0,88 и 1,23 млн. броя през следващите две години. Поради тясното сътрудничество с производителите на компоненти, този спад оказва своето пряко отражение на поръчките по веригата на глобални доставки. Възстановяването е достигнато сравнително бързо - през 2010 година, като главна причина се явяват пазари в развиващите се страни като Китай, Индия, Бразилия и Русия. За разлика от тях пазарите в развитите икономики продължават да бележат застой или спад. Възстановяването при тях се наблюдава на по-късен етап през 2013 – 2014 година.

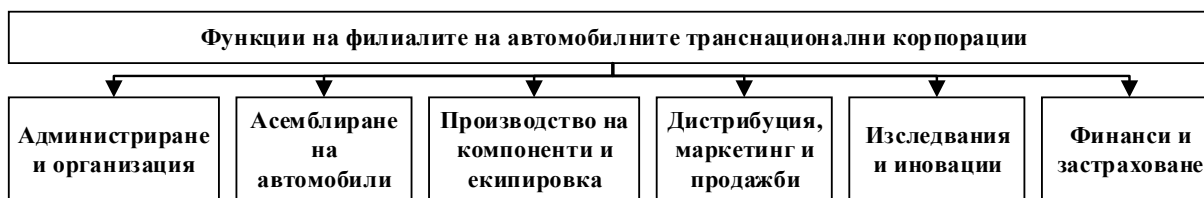
2) Породените високи нива на конкуренция в бранша принуждават производителите на автомобили и съответно техните доставчици на компоненти да възприемат политика на агресивно реструктуриране. Освен несигурните пазари, повишената конкуренция идва в резултат и от фактори като световното свръхпроизводство, като след 2010 година се наблюдава тенденция производството да превишава продажбите с около 2,5 млн. автомобила годишно. В допълнение се зараждат множество нови производства в развиващите се страни. Тези предпоставки принуждават производителите на автомобили и компоненти особено в по-ниските ценови сегменти да изместват производствата си в страни с по-ниски производствени разходи.

3) Нарастващата конкуренция води до понижаване на цените и печалбата на автомобилни корпорации, включително и производителите на компоненти, което важи с особена сила за по-ниските ценови класове автомобили.

4) Динамиката в автомобилния бранш допълнително се мултиплицира от релокализирането на производствени дейности, тъй като поради тясното сътрудничество множество клиенти и доставчици са принудени също да последват своите бизнес партньори при желание да запазят своя пазарен дял.

Автомобилната индустрия се характеризира с високо интегрирана система на производство, която обхваща и координира дейността на стотици производители на автомобилни компоненти, сглобявани в едно или няколко предприятия за формиране на крайния продукт. Автомобилните корпорации формират огромни производствени мрежи, като аутсорсват голяма част от дейностите си по целия свят за реализиране на икономии от мащаба и по-добра разходна ефективност. В централите си те често запазват само дейностите с висока добавена стойност като дизайн, изследователска дейност, финанси и високотехнологични производства.

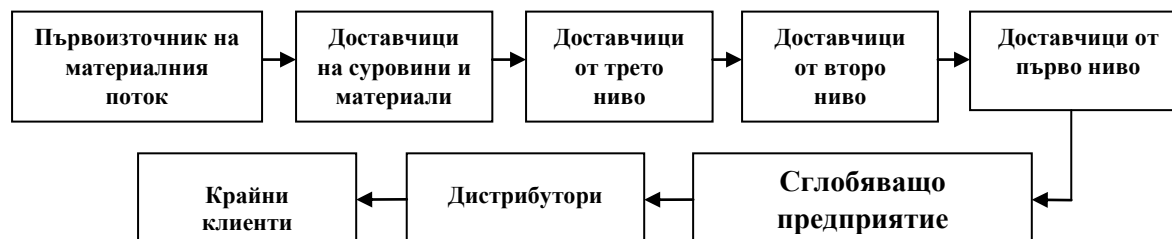
Могат да бъдат разграничени (фиг. 9) 6 вида функции, с които се натоварват задграничните филиали на автомобилните компании. Разпределението им се определя от специфичните локализационни предимства на приемащите страни, както и от мотивите, които стоят зад всяка пряка чуждестранна инвестиция.

Фиг. 9. Възможни функции на филиали на автомобилните ТНК

Трудно може да се направи цялостен анализ на глобалната верига на доставките в индустрията, доколкото в обхвата ѝ влизат предприятия от целия свят и от много сектори, започвайки от осигуряването на изходните суровини и материали, до участниците в продажбите и следпродажбеното обслужване. Приемайки, че фокусната компания е сглобяващото автомобили предприятие, веригата съдържа в себе си следните основни групи (виж фиг. 10):

- Сглобяващи предприятия, които проектират и сглобяват крайния продукт;
- Доставчици от първо ниво, които произвеждат нужните автомобилни компоненти и извършват услуги за предприятията за сглобяване на автомобили;
- Доставчици от второ ниво, които произвеждат отделни части и извършват услуги, влизащи в състава на компонентите от първо ниво;
- Възможно е съществуването на доставчици от трето, четвърто и т.н. нива, като най-ниското ниво предоставя суровини и материали, обезпечаващи производството на автомобилни компоненти и части от по-горните нива.

Фиг. 10. Структура на глобалната верига на доставките в автомобилната индустрия

Въз основа на разгледаните практики и тенденции в автомобилния бранш биха могли да се обобщят следните по-важни изводи:

- Автомобилната индустрия обхваща както предприятия сглобяващи автомобили, така и техните подизпълнители, произвеждащи компоненти, като изградените производствени системи изискват много тясно сътрудничество и връзки с интензивен обмен на информации, технологии и изисквания;
- Основният фокус, върху който наблягат отделните изследователи, са връзките на автомобилните компании с техните доставчици и ефектите, които произтичат от тях. Другите връзки са значително подценени или незначителни;

- Основната част от компаниите, сглобяващи автомобили, и доставчиците им първо ниво са предприятия с чуждестранно участие, филиали на транснационални корпорации.
- Автомобилната индустрия формира значими връзки между филиалите, сглобяващи автомобили, и производителите на компоненти от първо ниво, както и между производителите на компоненти от по-ниските нива;
- Съществуват различни канали, по които могат да възникнат косвени ефекти от задграничната дейност на филиалите, сглобяващи автомобили: от връзките към доставчици, дистрибутори, конкуренти, други местни фирми, институции, участието в клъстери;
- Забелязват се както положителни, така и отрицателни ефекти от задграничната дейност на автомобилните транснационални корпорации върху приемащите икономики;
- Възприета е практиката продуктите на автомобилната индустрия да се предлагат чрез широка мрежа от дистрибутори, разпръсната по цял свят;
- Разгледаните специфики, връзки, ефекти и тенденции в световното автомобилостроене са реална база за изследване на ефектите от преките чуждестранни инвестиции върху българските предприятия от бранша.

В параграф 2.4 са разгледани спецификите на автомобилостроенето в България и вноса на преки чуждестранни инвестиции. Броят на предприятията в група С 29.3 нараства за периода 2008-2014 година, което се дължи главно на нови чуждестранни инвестиционни проекти (+44%).

Профилът на предприятията с чуждестранно участие в автомобилостроенето се базира на проведено анкетно проучване в 16 филиала на транснационални корпорации в България. Процентът на коректно попълнени анкети, сравнен с общия брой възможни респонденти, е 61,54%, с което достига представителност на извадката.

На база проведено емпирично проучване са представени някои по-важни обобщения относно профила на предприятията с чуждестранно участие производители на автомобилни компоненти в България:

- 1) Преобладават доставчици от първо ниво, производители на автомобилни части за първоначално вграждане. Този вид производство може да се тълкува с висока степен на интегрираност на филиалите в глобалните производствени мрежи на ТНК.
- 2) Основни мотиви за осъществяване на пряката чуждестранна инвестиция е запасът от сравнително евтина и квалифицирана работна ръка, ниските данъци в страната и благоприятните експортни възможности за износ към трети страни (ЕС). Най-високи оценки получават мотиви с конюнктурен характер, които не водят до траен инвестиционен интерес.

- 3) Формира се сравнително млад и бързоразвиващ се бранш, като 62,5% от предприятията възникват през последните 10 години.
- 4) Преобладаващата форма на осъществяване на първоначалната инвестиция се реализира чрез изграждане на нови производствени мощности като 87,5% от предприятията са ПЧИ „на зелено” и джойнт венчър. Подобни дялове са предпоставка за високи преки ефекти и последващо реинвестиране на печалбите, но и неформирани връзки с местната икономика или анклавен тип производство.
- 5) При повече от половината предприятия размерът на последващите инвестиции надминава първоначалните. Най-големите инвестиционни проекти над 10 млн. евро се осъществяват чрез изграждане на нови производствени мощности, изцяло собственост на транснационалната корпорация.
- 6) Преобладават средни и големи предприятия (дял 69,23% в група С 29.3) според равнището на заетия персонал, които според размера си са предпоставка за значими преки ефекти. Наличието на микро и малки фирми с чуждестранно участие може да се обясни с организационни форми на плавно стартиране на дейността и наличието на пробни проекти.
- 7) Произход на инвестицията – Наличие на широк спектър от страни, от които произлизат инвеститорите, като основният дял от 59,38% от предприятията произлиза от Европейския съюз и 28,13% от Турция. Преобладаващата част от турските капитали навлизат преди членството на България в ЕС с основен мотив достъп до чужди пазари.
- 8) Повече от половината (56,25%) от предприятията с чуждестранно участие не използват български доставчици за нужните им суровини, материали и детайли. Основните причини са липсата на подходящи български доставчици и високата цена, която се предлага на пазара. **Резултатите показват слаби връзки „назад” с местната икономика.**
- 9) Мнозинството (93,75%) от предприятията с чуждестранно участие не разчитат на продажби на продукцията на българския пазар. Основните причини са наличие на гарантирани чуждестранен пазар и липса на подходящи български търговци и клиенти за произвежданите от тях продукти. **Резултатите показват липсващи връзки „напред” с местната икономика.**
- 10) Основната част от предприятията заявяват, че осъществяват интензивни обучения за повишаване на квалификацията на всички групи зает персонал. Най-голям дял обучения се реализират от новосъздадените предприятия „на зелено”, а най-интензивни се осъществяват спрямо групите инженерни кадри и производствени работници.

МОДЕЛ И МЕТОДИЧЕСКИ ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЕФЕКТИТЕ ОТ ВНОСА НА ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ОТ ГРУПА С 29.3

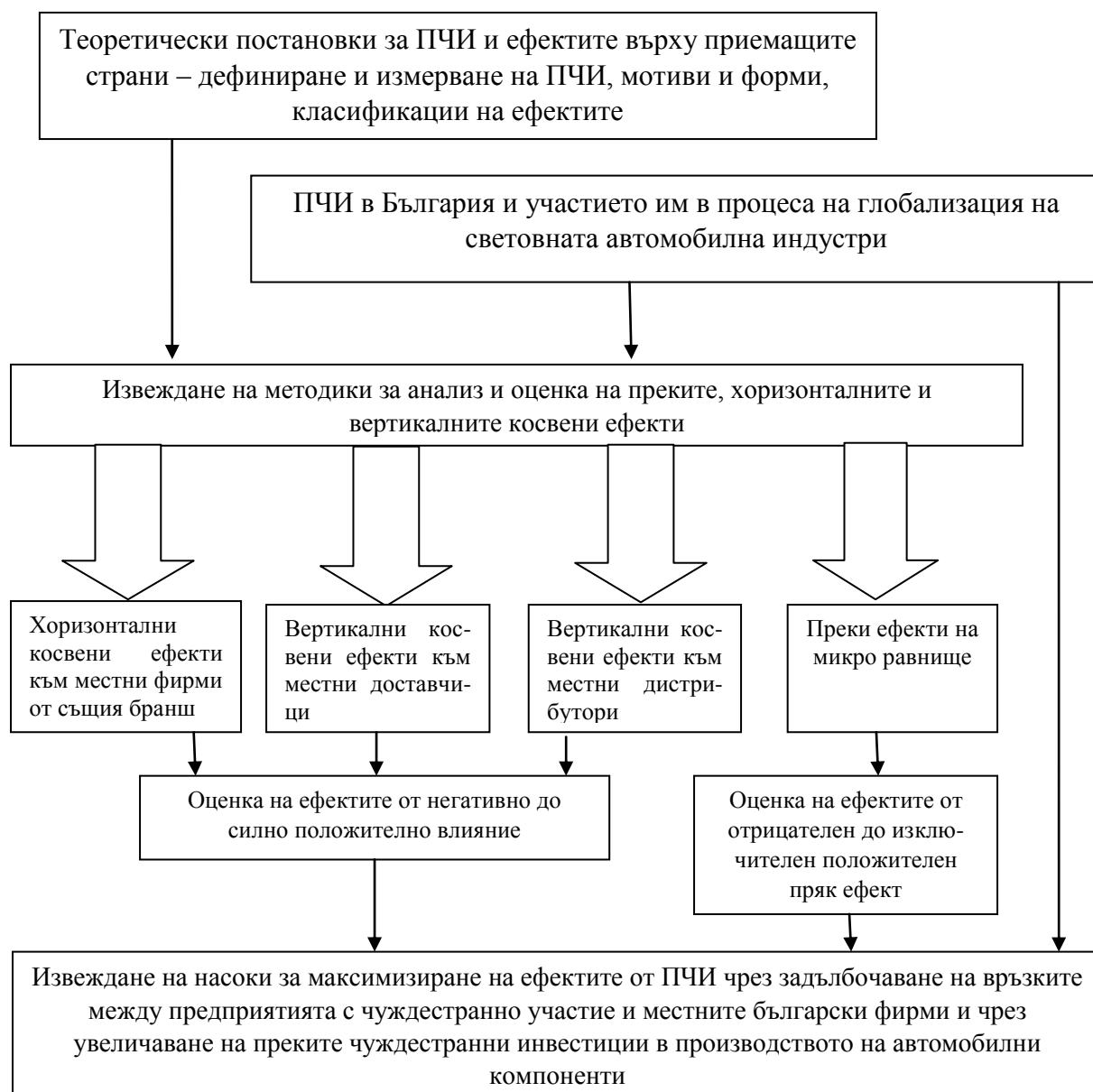
В параграф 3.1 е анализиран методическия инструментариум на предходни научни изследвания за наличието на ефекти в световната и българската практика. Докато измерването и оценката на преките ефекти от чуждестранните инвестиции не затрудняват учените, емпиричното измерване на косвените ефекти е един изключително сложен въпрос, на който няма намерено еднозначно решение. Изведени са следните изводи и коментари относно наличието на косвени ефекти от ПЧИ в предходни научни изследвания:

- Използването на иконометрични индиректни показатели не разкрива причината за възникване на съответната промяна в производителността на местните фирми. Промяната в нивата на производителност може да се дължи както на желан пренос на технологии от филиалите на транснационалните корпорации, така и от повишаване ефективността на използваните технологии на база увеличената конкуренция.
- Използването на анкети и интервюта е характерно за обхващане на конкретен казус или отделен инвестиционен проект. В повечето случаи този род проучвания са проведени едностранчиво – респондентът е представител на едната страна, най-често мениджър в съответния задграничен филиал. Резултатите от изследванията не могат да бъдат генерализирани, а дават само обща представа и добра отправна точка за формиране на по-всеобхватна методика. Игнориран е подход за вземане на мнение от всички страни в този процес.

Поради ограничеността на разкриваната статистическа информация в България, страната рядко попада в изследвания на чужди автори относно наличието на косвени ефекти в икономиката. Всички изследвания отбелязват нуждата от повече емпирични разработки за по-добро разбиране на последиците от преките чуждестранни инвестиции. Установените слабости в посочените групи изследвания са взети под снимания за целите на дисертационния труд, като анализът представлява добра отправна точка за разработване на собствена всеобхватна методика за измерване на косвените ефекти от ПЧИ.

В параграф 3.2. е представен концептуалния модел, който е продължение и конкретизация на модела от глава втора чрез задълбочаване на изследването за преките чуждестранни инвестиции в автомобилостроенето в посока измерване и оценка на произтичащите от тях ефекти. За провеждане на емпиричното изследване концепцията изисква разработването на методика за оценка както на преките ефекти от дейността на

предприятията с чуждестранно участие, така и на влиянието им върху местните фирми (косвени ефекти). Предложената методика се базира на особеностите на автомобилния бранш, за целите на което е обрнат фокус върху изградените връзки и произтичащите ефекти в практиките на автомобилните ТНК. Стъпките, по които следва да се извърши проучването (виж фиг. 11), могат най-общо да се определят като: извеждане на система от показатели и индикатори за оценка; осигуряване на необходимите първични и вторични данни; обработка на данните и анализ на получените резултати; извеждане на насоки за максимизиране на позитивите.

Фиг. 11. Концептуален модел на изследването

В параграф 3.3 е предложена собствена методика за анализ и оценка на преките ефекти от ПЧИ. Общото в досегашните емпирични изследвания е частният фокус върху определен аспект на директното влияние от преките чуждестранни инвестиции. Авторите избягват подход за оценяване на всички известни от теорията преки ефекти и предпочитат да се концентрират върху специфична част от тях. В повечето се изследват отделни показатели на макро равнище, а обектът на изследване най-често е на ниво държава или група страни. Установените слабости в посочените групи изследвания ще бъдат коригирани за целите на този дисертационен труд, като анализа на съществуващите изследвания представлява добра отправна точка за разработване на собствена всеобхватна методика за измерване на преките ефекти от ПЧИ.

На база изведената в първа глава класификация, според посоката на проявление преките ефекти от ПЧИ биват разглеждани на микро и макро равнище (както и едно междинно регионално). Тъй като голяма част от включените аспекти имат проявление на няколко нива, подобно разделение предполага подход, в зависимост от обхвата на изследване. Тъй като фокусът на този дисертационен труд е проучване на ефектите, реализирани на ниво предприятия, то методика, базараша се на изведената класификация, предполага оценяване на преките ефекти на микро равнище. За оценка на индикаторите на преките ефекти, от дейността на предприятията с чуждестранно участие е формирана система от показатели на микро равнище, съобразени със спецификите на изследвания бранш (виж табл. 3).

Информационното осигуряване се базира на вторични данни от годишните доклади за дейността и финансови отчети на изследваните предприятия, бази данни на Националния статистически институт и първични данни от проведено анкетно проучване. Тъй като преките ефекти от ПЧИ включват показатели, измервани с различни величини, е необходимо да бъдат направени допълнителни изчисления за тяхното съпоставяне и оценка на цялостното им влияние. На тази база са изведени следните показатели за качествена оценка на генерираните преки ефекти:

- 1) Показатели за относителен дял в група С 29.3:
 - Относителен дял на прекия ефект от ПЧИ в бранша
- 2) Показатели за сравнителна характеристика:
 - Индекс на средните величини
- 3) Показатели за динамика на преките ефекти
 - Относителен прираст спрямо базов период
 - Верижен показател за годишен прираст

Таблица 3

Индикатори и показатели за измерване преките ефекти на микро равнище

Индикатори и показатели	Вид величина	Източник данни
1. Технологии		
1.1. Изграждане на технологичен и иновационен капацитет		
Разходи за НИРД	Абсолютна	НСИ
Разходи за придобиване на ДМА, предназначени за НИРД	Абсолютна	НСИ
Разходи за НИРД за усъвършенстване на промишленото производство и технологиите	Абсолютна	НСИ
Дял на предприятията извършващи НИРД	Относителна	ГФО
Балансова стойност на продукти от развойна дейност	Абсолютна	НСИ
1.2. Технологичен трансфер		
Балансова стойност на концесии, патенти, лицензии, търговски марки, програмни продукти и други подобни права и активи	Абсолютна	ГФО
Балансова стойност на машини, производствено оборудване, съоръжения и апаратура	Абсолютна	ГФО
2. Персонал		
2.1. Заплащане		
Разходи за възнаграждения	Абсолютна	ГФО
Разходи за осигуровки	Абсолютна	ГФО
Средна месечна работна заплата	Средна	ГФО
2.2. Нает персонал		
Средносписъчен брой персонал	Абсолютна	ГФО
2.3. Квалификация на персонал		
Разходи за обучения	Абсолютна	ГФО
3. Размер на местни доставки		
Степен на използване на местния факторен пазар	Относителна	Анкетна карта
4. Финансови резултати и показатели		
4.1. Приходи и финансов резултат		
Размер на приходи от оперативна дейност	Абсолютна	ГФО
Размер на брутен финансов резултат	Абсолютна	ГФО
4.2. Производителност на труда, ефективност и рентабилност		
Производителност на труда	Средна	ГФО
Коефициент на ефективност на разходите от оперативна дейност	Относителна	ГФО
Коефициент на брутна рентабилност на продажбите от оперативна дейност	Относителна	ГФО
5. Опазване на околната среда		
Разходи за НИРД за опазване на околната среда	Абсолютна	НСИ
Разходи за придобиване на ДМА и ДНА с екологично предназначение	Абсолютна	НСИ
Дял на предприятията с внедрени системи за управление на околната среда ISO 14001 или EMAS	Относителна	Клуб 9000
Разходи за опазване и възстановяване на околната среда	Абсолютна	НСИ
Разходи за екология	Абсолютна	ГФО

За да е възможно съпоставяне на показателите за качествена оценка на генерирани-те преки ефекти е възприет подход на превръщането им в бални оценки. По този начин е възможно изчисляване на равнищата на съответните индикатори (групи преки ефекти)

чрез сравняване на данни с различни по характер величини. Принципът на измерване на прекия ефект, на база гореизброените показатели и индикатори е представен в таблица 4.

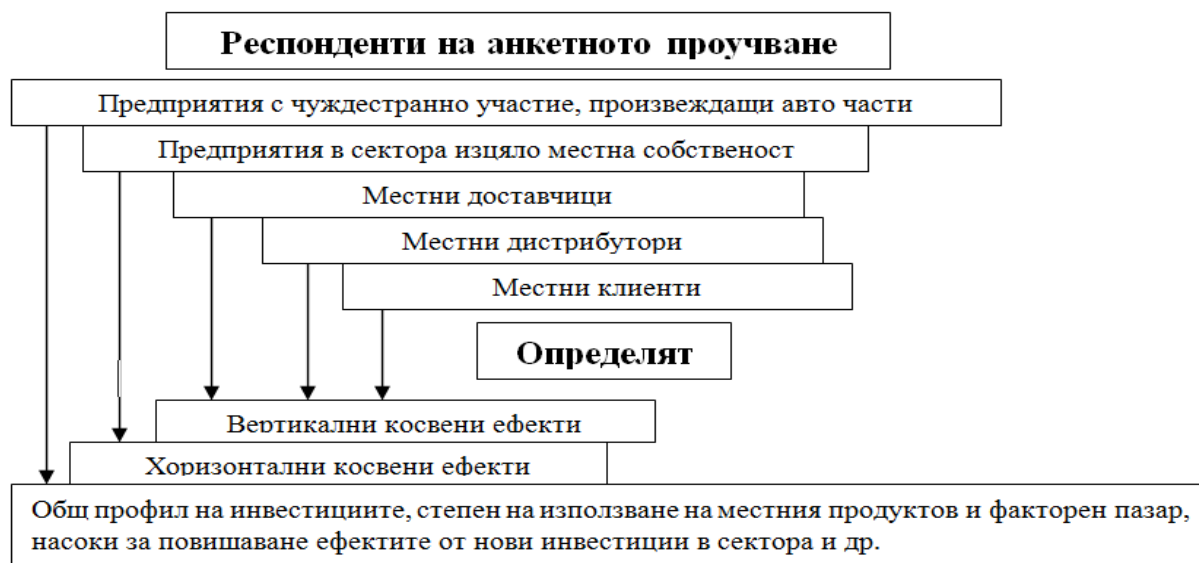
Таблица 4

Преобразуване на показателите за качествена оценка на преките ефекти в бални оценки

Показатели за качествена оценка на преките ефекти	Възможни стойности и тяхното преобразуване в бални оценки						
	-3	-2	-1	0	1	2	3
Преобразуване в бални оценки							
Степен на влияние (пряк ефект)	Изключителен (-)	Силен (-)	Слаб (-)	Незначителен (0)	Слаб (+)	Силен (+)	Изключителен (+)
1. Относителен дял на прекия ефект от ПЧИ в група С 29.3		-		Под 0,1	Между 0,1 и 0,4	Между 0,4 и 0,7	Над 0,7
2. Индекс на средните величини ПЧИ/БГ	Под 0,5	Между 0,5 и 0,7	Между 0,7 и 1	Между 1 и 1,1	Между 1,1 и 1,4	Между 1,4 и 2	Над 2
3.1. Относителен прираст спрямо базов период	Под 0,45	Между 0,45 и 0,6	Между 0,6 и 1	Между 1 и 1,1	Между 1,1 и 1,6	Между 1,6 и 2,2	Над 2,2
3.2. Верижен показател за относителен прираст на годишна база	Под -0,26	Между -0,26 и -0,16	Между -0,16 и 0	Между 0 и 0,05	Между 0,05 и 0,2	Между 0,2 и 0,35	Над 0,35

В параграф 3.4 е предложена собствена методика за анализ и оценка на косвените ефекти от ПЧИ. Прегледът на използвания методически инструментариум, представен в параграф 3.1, показва, че възприетия иконометричен подход от емпиричните изследвания в голяма степен избягва въпроса как точно възникват косвените ефекти. При тях най-общо се измерва на наличието на по-висока производителност, заплащане или експортни възможности в сектори с по-голямо участие на предприятия, чуждестранна собственост. За тази цел е формирана методика за измерване на косвените ефекти, отчитаща и оценяваща конкретните канали, по които възникват.

Прилагайки систематичен способ са изготвени различни анкетни карти, насочени към изследване връзките с местни доставчици, дистрибутори, клиенти и фирми, местна собственост от същия бранш, които сами определят равнището на косвени ефекти от преките чуждестранни инвестиции (виж фиг. 12). Включените въпроси, относно възможните канали на възникване на косвените ефекти в голяма степен следват изведената в първа глава класификация.

Фиг. 12. Основна методическа схема на анкетното проучване

Разработените анкетни карти имат за основна цел събирането на първични данни относно влиянието на предприятията с чуждестранно участие върху фирмите от местната икономика и степента им на използване на български контрагенти. Включени са и въпроси, които ще помогнат за анализиране на получените резултати и извеждане на насоки за максимизиране ефектите от преките чуждестранни инвестиции. Анкетните карти се базират на следните принципи и ограничения:

- Изведените показатели и индикатори се базират и представляват логично продължение на изведените в теоретичната част класификации на косвените ефекти от преките чуждестранни инвестиции;
- Местните фирми респонденти сами определят дали тяхното предприятие е повлияно по изброените канали и при значително влияние, то те посочват в каква степен. Използвани са модифицирани петстепенни скали с шеста степен „нула” за оценка наличието на косвени ефекти. Те измерват степента на влияние, като с трансформиране от пета в шеста степен се търси ефект от липса на осреднена опция за отговор. Това предполага по-активно включване от респондента и съответна висока коректност на изследването. Степен „нула” е опция, аналогична с липса на значимост на съответното твърдение, при която се подразбира, че подобен ефект не е възникнал спрямо анкетираното предприятие. При наличие на значимост оценките варират от 1-„слабо”(„ниско”) до 5-„силно”(„високо”).
- Повечето изброени канали за постигане на косвени ефекти са с положителна насоченост, но е възможен и отрицателен характер на въпросите.

- Теглата се определят като средна претеглена величина на основните групи показатели за възникване на косвени ефекти.
- Избягва се включването на въпроси, даващи възможност за свръхизява, изискващи трудни припомняния и обобщения. Не се употребяват подвеждащи въпроси, както и такива с многозначно съдържание.
- За оценяване каналите за постигане на косвени ефекти са използвани закрити въпроси. В частта, извеждаща други характеристики на преките чуждестранни инвестиции, се използва както открити, така и закрити въпроси.

Изследването за установяване на наличието, посоката и степента на проявление на косвените ефекти от преките чуждестранни инвестиции преминава през следните няколко етапа:

- Оценяване на профила на преките чуждестранни инвестиции в група С 29.3 „Производство на части и принадлежности за автомобили“;
- Идентифициране на реализираните връзки и интензитет между чуждестранните инвеститори и местната икономика (идентифициране на местни доставчици, клиенти и дистрибутори на предприятията с чуждестранно участие);
- Оценяване на хоризонталните и вертикалните косвени ефекти от дейността на предприятията с чуждестранно участие;
- Разкриване на зависимости между профила на предприятията с чуждестранно участие и интензитета на връзките, които осъществяват с местни бизнес партньори;
- Разкриване на насоки за засилване на връзките между предприятията с чуждестранно участие и местните фирми.

Разработени са 5 типа анкетни карти, в зависимост от съответния респондент:

1) Анкета, адресирана до предприятия с чуждестранно участие, производители на автомобилни компоненти.

2) Анкета, адресирана до фирми местна собственост, производители на автомобилни компоненти.

3) Анкета, адресирана до местни доставчици на предприятия с чуждестранно участие, производители на автомобилни компоненти.

4) Анкета, адресирана до местни дистрибутори на предприятия с чуждестранно участие, производители на автомобилни компоненти.

5) Анкета, адресирана до местни клиенти на предприятия с чуждестранно участие, производители на автомобилни компоненти.

Предложената методика има за цел да оцени най-значимите канали за влияние на ПЧИ върху българските предприятия, производители на автомобилни компоненти и

техните контрагенти. Подобно изследване не е правено до момента, като приложеният систематичен подход обхваща най-обективно реализираните преки и косвени ефекти. По този начин може да се получи цялостната картина за позитивните и негативните аспекти от преките чуждестранни инвестиции. Подобен задълбочен анализ е предпоставка за извличането на ценни насоки за бъдещото развитие на автомобилния бранш и политиките спрямо преките чуждестранни инвестиции в България.

Глава четвърта

ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИТЕ ОТ ВНОСА НА ПЧИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ПОЛИТИКА ЗА МАКСИМИЗИРАНЕ НА ПОЛЗИТЕ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ ПРОИЗВОДИТЕЛИ НА АВТОМОБИЛНИ КОМПОНЕНТИ

В параграф 4.1 са представени резултатите от емпиричното изследване на ефектите на преките чуждестранни инвестиции върху българските производители на автомобилни компоненти.

Устойчивото нарастване на броя предприятия с чуждестранна собственост предполага и постепенното увеличаване на **преките ефекти** на микро равнище. Разгледани са данни за отделни групи показатели и в каква степен се реализира влиянието на преките чуждестранни инвестиции в С 29.3.

1) Преки ефекти върху равнището на използвани технологии

- Изграждане на технологичен и иновационен капацитет - незначителен/слаб пряк ефект. Налице е ниско равнище на корпоративни инвестиции в НИРД, както от страна на предприятията българска собственост, така и от филиалите на ТНК.
- Технологичен трансфер – силен/изключителен пряк ефект. Наблюдава се сериозно нарастване на технологичният капацитет на компаниите от група С 29.3, съдейки по покачващите се средни стойности на показателите. От друга страна обаче се задълбочава и технологичната пропаст между предприятията с чуждестранна и българска собственост.

2) Преки ефекти върху персонала

- Нает персонал - силен благоприятен пряк ефект.
- Заплащане - Качествената оценка за преките ефекти върху разходите за възнаграждения и осигуровки клони към положителен силен/изключителен ефект. Равнището на наетия персонал във филиалите на ТНК и свързаните разходи за възнаграждения, осигуровки превишават значително тези в предприятията българска собственост. Изненадващи са намаляващите разлики и уеднаквяване на средната работна заплата между предприятията с чуждестранна и българска собственост, което може да се обясни с повишената конкуренция на пазара на труда. Възможно е филиалите на ТНК да се адаптират към обичайните условия на заплащане на местния трудов пазар, което представлява тяхно

негативно влияние. Оценка на прекия ефект върху средната брутна месечна работна заплата клони към слаб ефект.

➤ Квалификация на персонал – варира между слаб и силен пряк ефект. Отделяните средства за обучения на персонала във филиалите на ТНК са на незадоволителни равнища, а в предприятията с българска собственост на практика такива няма.

Качествената оценка за преките ефекти върху персонала клони към силен положителен за абсолютните показатели и слаб положителен ефект за средната работна заплата в група С 29.3.

3) Преки ефекти върху размера на български доставки - слаб положителен ефект. По-голямата част от филиалите на ТНК, локализирани в България, не използват български доставчици за нужните им суровини, материали и детайли. Основните причини за тази слаба обвързаност с местната икономика е липсата на подходящи български доставчици. Други причини са несъответствията в равнищата на нужните стандарти за качество, производствен капацитет и технологично равнище.

4) Преки ефекти върху финансовите резултати и показатели

➤ Приходи и финансов резултат - Прекият ефект върху реализираните приходи и печалба клони към изключителен положителен, поради големите обеми и устойчивите нарастващи темпове на прираст на предприятията с чуждестранна собственост. Изключение правят формираните отрицателни финансови резултати за 2008 и 2009 година от предприятията с чуждестранна собственост, което води до техния силен отрицателен пряк ефект. Възможно обяснение са по-значителни разходи при първоначално навлизане в бранша и световната икономическа криза.

➤ Производителност на труда, ефективност и рентабилност - Изненадващо на фона на емпирични изследвания от други страни, филиалите на ТНК в България нямат явно преимущество пред местните фирми относно показателите производителност, ефективност и рентабилност. Задоволителните финансови показатели на предприятията с българска собственост са обясними, на фона на нарастващата международна конкуренция, в която те трябва да функционират. Логично, оценката за прекия ефект клони към незначителен и слаб положителен.

5) Преки ефекти върху опазването на околната среда – клони към силен/изключителен положителен пряк ефект. Безспорната причина за получените оценки за прекия ефект произлиза от ниската база за сравнение, което представляват предприятията с българска собственост. Противно на световно утвърдените принципи за устойчиво развитие и корпоративна социална отговорност, филиалите на ТНК в България заемат сравнително пасивна позиция относно опазването на околната среда.

Оценката на индикатор **„равнище на хоризонтални косвени ефекти** от преки

чуждестранни инвестиции” се базира на проведено проучване в 20 предприятия. Процентът на коректно попълнени анкети, сравнено с общия брой възможни респонденти, достига 42,55%. Анкетираните предприятия формират 72,99% от приходите от оперативна дейност, с което се осигурява висока степен на представителност на изследването. Могат да бъдат изведени следните изводи относно профила на предприятията с местна собственост от група С 29.3:

Най-голям дял от 65% от производителите на авто компоненти изцяло българска собственост реализират своята продукция като директни доставчици на търговската мрежа. В по-голямата си част (68,75%) това са микро и малки фирми, според размера на наемния персонал.

Преобладават микро и малки предприятия, формиращи 80% от респондентите, влияещи в оценката на хоризонталните косвени ефекти. Само 5% от производители на авто части с изцяло българска собственост са с персонал над 249 души.

Стойността на хоризонталните косвени ефекти от навлизането на преки чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни части е 0,625. Подобно равнище на индикатора отговаря на „слабо положително влияние” върху предприятията производители на автомобилни части изцяло българска собственост (виж табл. 5)

Таблица 5

Система от показатели за оценка на индикатор „равнището на хоризонтални косвени ефекти от преки чуждестранни инвестиции” (HSfdi)

Показатели за оценка	Означение и посока на ефекта	Тегло	Бална оценка	Крайна Оценка
1. Увеличена конкуренция;	Comp; (-)/(+)	0,143		0,325
1.1. Изгласване на местни фирми;	CompOut; (-)	-0,50	2,05	-1,025
1.2. Използване на съществуващи технологии по-ефективно;	CompEff; (+)	0,25	2,90	0,725
1.3. Модернизирани на технологиите.	CompMod; (+)	0,25	2,50	0,625
2. Демонстрация и имитация на нови практики и технологии;	DemImi; (+)	0,143		1,775
2.1. Копиране на нови производствени технологии и практики;	DemTeh; (+)	0,50	1,75	0,875
2.2. Копиране на ефективни управленски и организационни практики.	ImiP; (+)	0,50	1,80	0,90
3. Мобилност на трудови ресурси;	Mobility; (+)/(-)	0,143		-0,875
3.1. Мобилност на „чужди” специалисти и мениджъри;	Foreign; (+)	0,50	0,30	0,15
3.2. Мобилност на „местни” специалисти и мениджъри.	Local; (-)	-0,50	2,05	-1,025
4. Възможности за износ.	Export; (+)	0,143	0,75	0,75
5. Участия в клъстери, организации, обществени инициативи.	Cluster; (+)	0,143	0,80	0,80
6. Обмен на информация.	InfoExchange; (+)	0,143	0,75	0,75
7. Изменение на заплащането в бранша:	Wage; (+)/(-)	0,143		0,85
7.1. Понижено заплащане;	WageNeg; (-)	-1	0,6	-0,6
7.2. Повишено заплащане.	WagePos; (+)	1	1,45	1,45
Общ хоризонтален косвен ефект	HSfdi			0,625

Съставните групи показатели се характеризират с коренно различни по степен оценки, дадени им от респондентите. Това показва специфичните начини на влияние на преките чуждестранни инвестиции върху производителите на авто компоненти изцяло българска собственост. Като най-положителни и значими биват оценени новите практики и технологии, които могат да бъдат взаимствани чрез методите на демонстрация и имитация ($DemImi=1,775$). Като най-голяма заплаха, съответно отрицателно, са оценени възможната мобилност на трудовите ресурси от и към предприятията с чуждестранно участие в бранша ($Mobility=-0,875$).

При анализиране на получените анкетни карти прави впечатление, че 25% от анкетираните предприятия заявяват, че по никакъв начин дейността им не се повлиява от навлизането на преки чуждестранни инвестиции в бранша. Характерно за тези предприятия е, че са микро и малки по размера на наетия персонал. От тази гледна точка възможно обяснение за липсата на влияние е коренно различаващата се организация и мащаби на производството с предприятията с чуждестранна собственост. Може да се твърди, че микро и малки фирми по-трудно осъществяват контакти с такъв род компании и функционират в по-изолирана среда от тенденциите за все по-глобализиращ се автомобилен бранш.

За установяване равнището на **вертикални косвени ефекти „назад”** са изследвани 10 български предприятия доставчици на производители на автомобилни компоненти с чуждестранна собственост, представляващи 66.67% от общият брой известни респонденти. Най-голям дял от 60% от анкетираните предприятия са доставчици на детайли към предприятията с чуждестранна собственост в С 29.3. В 40% от случаите респонденти заявяват, че предоставят услуги за тези компании, а с най-малък дял от 30% са доставчиците на суровини и материали. Разпределението на респондентите спрямо големина на техния персонал е относително равномерно. И все пак средните и големите предприятия заедно формират 60% от анкетираните доставчици. По-големият им дял е логичен, тъй като предприятията с чуждестранно участие, които са техни клиенти, също притежават подобни мащаби. От тази гледна точка за осигуряване на производство с нужните детайли, суровини или услуги е нужен значителен производствен капацитет на техните доставчици.

Основният дял от 70% от анкетираните доставчици са изцяло частна българска собственост. Забелязва се липсата на местни фирми с държавна или общинска собственост, с които предприятията с чуждестранно участие работят. От друга страна прави впечатление, че 30% от респондентите също са филиали на транснационални корпорации. В някой от тези случаи се наблюдават предприятия от една и съща корпоративна група, които се специализират в различен вид дейности и осъществяват пазарни взаимоотношения помежду си.

Таблица 6

Система от показатели за оценка на индикатор „равнище на вертикални косвени ефекти към местни доставчици” (VSSfdi)

Показатели за оценка	Означение и посока на ефекта	Тег-ло	Бална оценка	Крайна Оценка
1. Степен на полезност на сътрудничеството	Ssupport	0,20		2,70
1.1.Експертни финансови консултации	Finance; (+)	0,10	1,60	0,16
1.2.Интензивен информационен обмен	Info; (+)	0,10	3,70	0,37
1.3.Съдействие при локализиране на ново предприятие	Localize; (+)	0,10	1,50	0,15
1.4.Предоставяне на техническа информация	TehInfo; (+)	0,10	3,60	0,36
1.5.Съдействие при ценообразуването	Pricing; (+)	0,10	3,00	0,30
1.6.Сътрудничество в областта на НИРД	R&D; (+)	0,10	1,60	0,16
1.7.Стимулиране на иновациите	Innovation; (+)	0,10	2,90	0,29
1.8.Предоставяне на международни контакти за формиране на партньорства	IntContact; (+)	0,10	2,60	0,26
1.9.Асистиране в обезпечаването с ресурси	Resourse; (+)	0,10	2,10	0,21
1.10.Осъществяване на обратна връзка	Feedback; (+)	0,10	4,40	0,44
2. Степен на влияние на осъществени обучения на служителите	Straining	0,20		2,73
2.1.Подобряване качеството на продуктите	Quality; (+)	0,25	3,00	0,75
2.2.Спазване на стандартите	Standards; (+)	0,25	3,00	0,75
2.3.Иновативни управленски и организационни техники	ManOrgTeh; (+)	0,25	2,40	0,60
2.4.Ефикасни чуждестранни производствени практики	ProdPractice; (+)	0,25	2,50	0,63
3. Степен на влияние на трансфера на продуктови технологии	Stransfer	0,20		1,83
3.1.Трансфер на продуктови технологии и ноу-хау	KnowHow; (+)	0,33	1,70	0,57
3.2.Трансфер на продуктов дизайн и спецификации	Design; (+)	0,33	1,60	0,53
3.3.Провеждане на технически консултации	Consult; (+)	0,33	2,20	0,73
4. Степен на влияние на обема на поръчките	Sdeliveries	0,20		3,30
4.1.Икономии от мащаба	ScalePos; (+)	1	3,40	3,40
4.2.Загуби от мащаба	ScaleNeg; (-)	-1	0,10	-0,10
5. Степен на влияние на специфичните изисквания	Srequirements	0,20		2,78
5.1.Стандарти качество – общ ефект	StQuality; (+)/(-)	0,167		3,30
5.1.1.Стандарти качество – позитиви	StQualityPos; (+)	1	4,00	
5.1.2.Стандарти качество – негативи	StQualityNeg; (-)	-1	0,70	
5.2.Системи околната среда – общ ефект	StEnv; (+)/(-)	0,167		2,10
5.2.1.Системи околната среда – позитиви	StEnvPos; (+)	1	2,90	
5.2.2.Системи околната среда – негативи	StEnvNeg; (-)	-1	0,80	
5.3.Стандарти условия на труд – общ ефект	StCond; (+)/(-)	0,167		2,40
5.3.1.Стандарти условия на труд – позитиви	StCondPos; (+)	1	3,10	
5.3.2.Стандарти условия на труд – негативи	StCondNeg; (-)	-1	0,70	
5.4.Доставки „точно навреме”	JiTime; (+)/(-)	0,167		2,60
5.4.1.Доставки „точно навреме” – позитиви	JiTimePos; (+)	1	3,90	
5.4.2.Доставки „точно навреме” – негативи	JiTimeNeg; (-)	-1	1,30	
5.5. Качеството на продуктите и процеси	PPQuality; (+)/(-)	0,167		3,30
5.5.1.Качеството на продуктите и процеси – позитиви	PPQualityPos; (+)	1	4,00	
5.5.2.Качеството на продуктите и процеси – негативи	PPQualityNeg; (-)	-1	0,70	
5.6.Обновяване на технологии	ModernTeh; (+)/(-)	0,167		3,00
5.6.1.Обновяване на технологии – позитиви	ModernTehPos; (+)	1	4,00	
5.6.2.Обновяване на технологии – негативи	ModernTehNeg; (-)	-1	1,00	
Вертикален косвен ефект към местни доставчици	VSSfdi			2,668

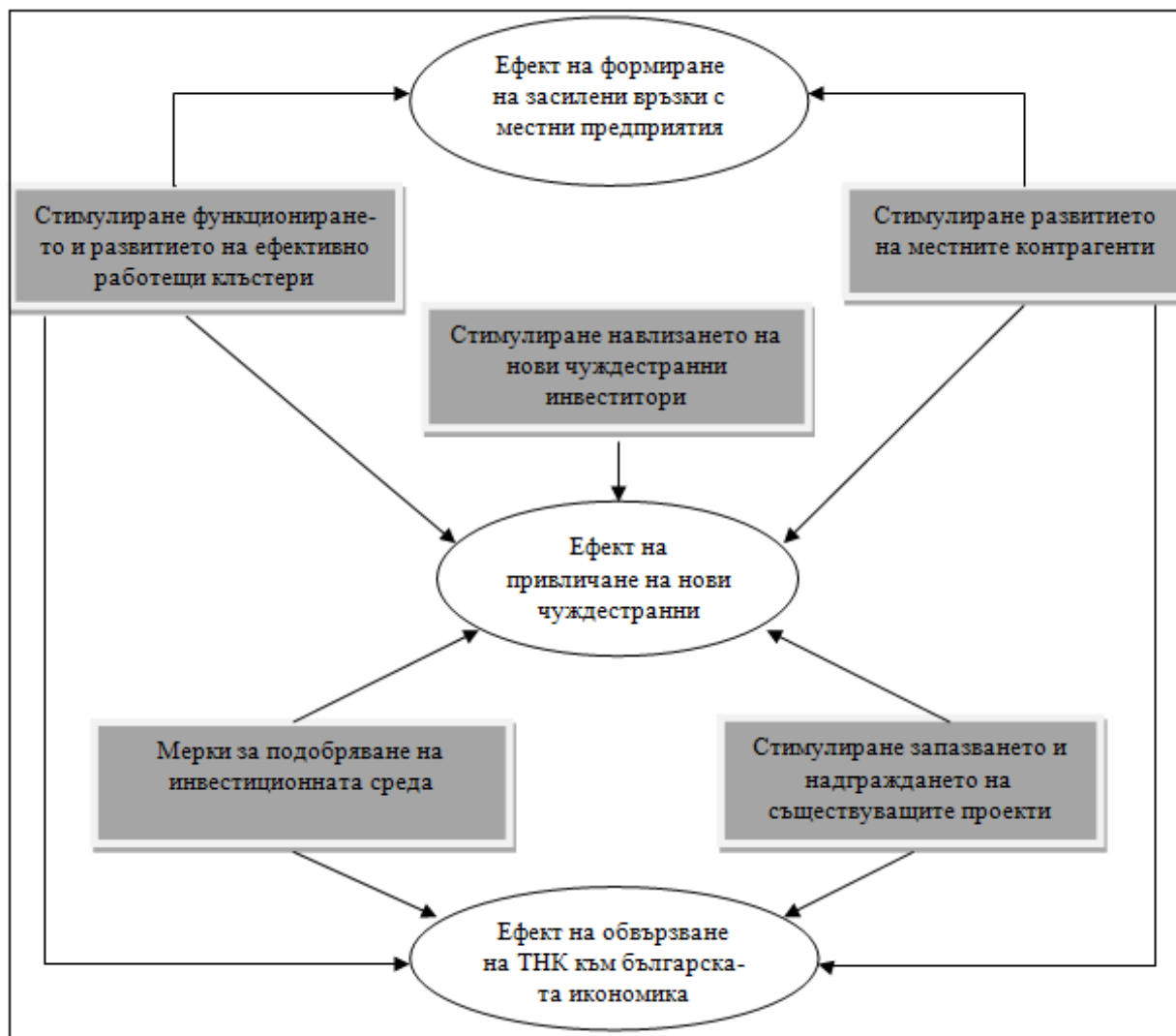
Стойността на индикатор „вертикален косвен ефект към местни доставчици” VSSfdi

е 2,668, като подобно равнище на индикатора отговаря на „значително положително влияние”.

На база представените средни величини всички съставни групи показатели влияят положително на анкетираните респонденти. Въпреки това се забелязват известни различия в получените оценки, което показва специфичните начини на влияние на преките чуждестранни инвестиции върху българските доставчици. Като най-положителни и значими биват оценени реализираните икономии от мащаба ($S_{deliveries}=3,30$), поради нарастналия размер на доставки към предприятията с чуждестранно участие. Също значително благоприятно са оценени степента на взаимно сътрудничество ($S_{support}=2,70$), реализирани обучения ($S_{training}=2,73$) и поставени изисквания за съвместна работа ($S_{requirements}=2,78$). Най-слабо е оценен трансфера на продуктови технологии ($S_{transfer}=1,83$), като причини за това можем да търсим както в инвеститора, така и в приемащите предприятия. От една страна подобен резултат може да се дължи на нежеланието на транснационалните корпорации да поемат риска от потенциалното изтичане на ключови материални и нематериални активи в ръцете на конкуренти. От другата страна е възможно приемащите предприятия доставчици да не са на нужното технологично равнище да използват това ново знание.

Вертикални косвени ефекти „напред” към български предприятия дистрибутори и клиенти на филиалите на ТНК в България, произвеждащи автомобилни части, липсват. В процеса на проучване не бяха установени клиенти и/или дистрибутори на предприятията с чуждестранна собственост в страната. Като се вземе под внимание, това, че предприятията работят основно за износ, може да се направи предположението, че вертикални косвени ефекти „напред” не се проявяват в българската икономика и съответно тяхната оценка е еквивалентна на нула.

В параграф 4.2 са предложени насоки за формиране на ефективна политика за максимизиране ползите от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти. Представените резултати говорят за недостатъчно развити връзки, които филиалите на ТНК осъществяват с местните фирми. Разкрити са и канали, по които се реализират положителни косвени ефекти от навлизането и функционирането на предприятия с чуждестранно участие в група С 29.3. При създаване на подходящи условия за развитие на автомобилостроенето и насърчаване на инвестициите, биха се създали възможности за извличане на значително по-благоприятни ефекти към българската икономика. За тази цел са предложени набор от ефективни мерки, които да послужат за разработване и прилагане на политика за дългосрочно развитие на автомобилния бранш в България.

Фиг. 13. Модел за развитие на българското автомобилостроене чрез вноса на преки чуждестранни инвестиции

Предложеният в фиг. 13 модел за развитие на българското автомобилостроене е породен от нуждата за целенасочен системен подход при формиране на връзки с български предприятия, привличане на нови инвестиции и обвързване на навлезлите ТНК към местната икономика. Логиката на модела се базира върху факта, че съсредоточаването на множество инвестиционни проекти в даден сектор и/или регион води до ефект на привличане на нови инвеститори (ефект на „снежната топка“). Множеството осъществени инвестиции през последните години в производството на автомобилни компоненти са предпоставка за потенциалното му разрастване. Транснационалните корпорации са склонни да се насочват, при равни други условия, към региони, с определена секторна специализация, развити индустриални зони и ефективно работещи кълстери. Основна движеща сила за подобно действие е локализирането на филиалите до техни конкуренти,

клиенти и доставчици за извличане на косвени ефекти, съвместни проекти и минимизиране на транспортните разходи. От тази гледна точка за развитието на българското производство на автомобилни компоненти, при стимулиране навлизането на нови инвестиции, интензифицирането на връзките между съществуващите предприятия, формирането на работещи клъстери, е логично да доведе нов поток от производители на авто части и техни подизпълнители. Формирането на силен автомобилен бранш от своя страна води до развитие на обслужващите ги производства и услуги. Наличието на изградена мрежа от производители на авто части в страната е потенциален мотив за осъществяване на ПЧИ в навлизащи предприятия по вертикалата „напред” – ТНК сглобяващи автомобили.

От друга страна слабо развитите връзки с местната икономика говорят за значителните възможности пред местните предприятия, които биха се превърнали в потенциални контрагенти на ТНК. Както преките, така и косвените ефекти от взаимодействието с фирмите с чуждестранна собственост могат да бъдат сериозен трамплин за развитието на капацитета на местните предприятия. Това разбира се е свързано с покриване на множество изисквания, инвестиции и знания, чието стимулиране е наложително за развитие на бранша. Крайната цел на тези мерки е повишаване на производствен, иновативен, технологичен, човешки капацитет на местните фирми за да отговарят на високите изисквания за съвместна работа с предприятията с чуждестранно участие. На последващ етап това би било достатъчна предпоставка за реализиране на износ към други филиали на ТНК в чужбина.

Нуждата от подпомагане развитието на даден сектор за да се постигнат по-високи положителни ефекти към местната икономика, съчетана с благоприятните моментни възможности за осъществяването на подобни мерки правят разработването на „политика за развитие на българското автомобилостроене” удачна и обоснована. На база на направените до момента заключения за състоянието на група С 29.3 и реализираните ефекти в него, са предложени две основни насоки за формирането ѝ от гледна точка възможностите за максимизиране на ползите от преките чуждестранни инвестиции. Подобна политика трябва да стъпва върху следните оси: увеличаване на чуждестранните инвестиции в автомобилостроенето и обслужващите го сектори (фиг. 14) и задълбочаване на връзките между предприятията с чуждестранно участие и фирмите българска собственост (табл. 7). Мерките за повишаване на ПЧИ се базират върху идентифицираните проблеми пред чуждестранните инвеститори от гледна точка евентуално бъдещо разширение на производствени мощности. Бюрокрацията (3,43 от максимум 5), корупцията (2,43), неразвитата инфраструктура (2,93), липсата на кадри (3,21) и държавни стимули (2,64) се оценяват като основните пречки в разрастването на сектор производство на автомобилни части и компоненти. Като не толкова негативни пречки се оценяват политическата

стабилност в страната, малкия пазар, ресурсната обезпеченост и експлоатационните разходи за бизнеса. От тази гледна точка, за подобряване на инвестиционната среда в автомобилния бранш са предложени фокусирани действия върху следните области (виж фиг. 14):

Фиг. 14. Насоки по увеличаване на ПЧИ в производството на автомобилни компоненти

Навлизането на значителни потоци от ПЧИ в българското производство на автомобилни компоненти и анклавният им характер към този момент са основните аргументи за извеждане на насоки за задълбочаване на връзките между предприятията с чуждестранно участие и местните фирми. Това може да се постигне чрез промотиране задълбочаването на съществуващите партньорства и създаването на нови. Възможността за по-значителни връзки между филиали на ТНК и местни фирми е налице, при липса на големи различия в управленското и технологичното си развитие.

Предложените насоки насърчават осъществяване на връзки с местни фирми отвъд чисто пазарните взаимоотношения. Понеже евентуални рестриктивни изисквания свързани с дейността на ТНК биха имали отблъскващ ефект върху новопривлечените ПЧИ, е възприет подход за доброволно включване в програма за заинтересовани

чуждестрани инвеститори и местни предприятия. За тази цел са изведени обобщени възможните връзки, според реда, по които те възникват (виж табл. 7).

Таблица 7

Дълбочина на осъществени взаимоотношения отвъд чисто пазарните

Етапи на дълбочина	Равнища на взаимоотношения	Канали за взаимопомощ	Съпоставяне с аналогични оценки за косвени ефекти (макс 5)
Етап на пълно сътрудничество	Седмо равнище	Стартиране на взаимни научноизследователски, иновационни и/или високотехнологични проекти	Подпоказател: R&D=1,60
	Шесто равнище	Технологичен трансфер	Подпоказатели: KnowHow=1,70 Design=1,60
Етап на менторство	Пето равнище	Трансфер на технически, организационни и управленски знания	Подпоказател: ManOrgTeh=2,40
	Четвърто равнище	Осъществяване на обучения на служители и мениджъри	Показател: Straining=2,73
Първоначален етап на „опознаване“ /Преодоляване на информационната бариера	Трето равнище	Разменни визити и обмяна на опит относно производствени практики и произвеждани продукти, нужно качество, изискване към доставчици, специфични стандарти.	Рефлектират на база световните практики за промотиране на подобни програми
	Второ равнище	Обмен на информация	
	Първо равнище	Участие в общи срещи, конференции, форуми	

Всяко от изведените равнища надгражда предходното, за да се достигне до все по-задълбочени нива на взаимоотношения. Представените етапи и равнища са специфично изведени на база оценките за косвените ефекти дадени от една страна и настроенията на чуждестранните инвеститори от друга. На по-ниските равнища са поставени дейности, които филиалите на ТНК са по-склонни да извършват. Осъществяването на обучения и трансферът на знания са относително високо оценени от местните доставчици, което потвърждава практиките на ТНК за по-висока готовност за сътрудничество в тези области. С нарастването на равнищата се предполага повишаване на сътрудничеството и съответно са поставени канали за косвени ефекти с по-голяма значимост за приемащата страна, но и ниски оценки влизащи в изчисленията за косвените ефекти. Такива са осъществяването на технологичен трансфер и участието във взаимни научноизследователски проекти. Първоначалният етап за преодоляване на информационната бариера съдържа в себе си редица мерки, които рефлектират световните практики в промотирането на подобни програми.

Предложените насоки за максимизиране ползите от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти са логично и естествено

продължение на резултатите от проведеното емпирично проучване. Ефектите от вноса на ПЧИ в група С 29.3 за периода 2008-2014 година клонят към преобладаващо **силно благоприятно влияние** върху предприятията от местната икономика. Прилагането на инициативи за промотиране и задълбочаване на връзките между предприятия с местна и чуждестранна собственост имат ролята на катализатор за мултиплициране на преките и косвени ефекти от дейността на филиалите на ТНК. По този начин българската икономика може по-пълноценно да се възползва от световните производствени системи и да гарантира по-дългосрочното обвързване на навлезлите преки чуждестранни инвестиции.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. На основата на задълбочените проучвания и изведените теоретико–методически обобщения са предложени авторски адаптирани варианти на класификациите за мотивите, формите и видовете ефекти от преките чуждестранни инвестиции, като е направен опит за тяхното обогатяване и допълване.

2. Разработен е модел и комплексен методически инструментариум за анализ и оценка на преките и косвените ефекти от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти, основаващ се на изведените теоретико-методологични основи и особеностите на процесите на глобализация на световното автомобилостроене. Независимо от специфичния характер на инструментариума, той може да се адаптира и прилага и в други браншове.

3. Направено е пълно апробиране и прилагане на изведения методически инструментариум чрез проведеното обхватно и задълбочено проучване, осъществено в предприятията обект на преки чуждестранни инвестиции от група С 29.3 и техните контрагенти. На основата на проучването е изведен профила на предприятията с чуждестранна собственост в група С 29.3 и обобщения относно позитивните и негативните преки и косвени ефекти от вноса на преки чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти в България.

4. Предложени са редица насоки за формиране на ефективна политика за максимизиране на ползите от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни компоненти, основаващи се на изведената от проучванията оценка и обобщени изводи.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Статии от реферирани научни списания:

1. Манев, Мирослав. Косвени ефекти от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни части в България. // *Известия*, списание на ИУ – Варна, 2016, том 60, кн. 4, с. 459 – 476
2. Manev, Miroslav. Globalization Process in the Automobile Industry: Some Reflections on the Bulgarian Economy. // *Journal of Entrepreneurship and Innovation*, official edition of Resita Network, November 2016, Issue 8, Year VIII, p. 28-37

Доклади от научни конференции:

1. Манев, М. Влияние на световната икономическа криза върху размера и отрасловата структура на преките чуждестранни инвестиции в България. // *Перспективи пред индустриалния бизнес*. Катедра „Икономика и управление на индустрията“ към ИУ - Варна. 2013, с. 231 – 235
2. Манев, М. „Pull” и “Push” мотиви за осъществяване на преки чуждестранни инвестиции. // *Технологии и наука за устойчиво морско развитие*. ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“. 2015, с. 187 - 192
3. Манев, М. Възможности за обогатяване на класификацията на вертикалните косвени ефекти от преките чуждестранни инвестиции. // *Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения*. ИУ – Варна. 2015, том I, с. 53-60

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящата дисертация е изцяло авторски продукт и в нейното разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки.